

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

РИМСЬКЕ ПРАВО (В СХЕМАХ)

Навчальний посібник

Дніпро
Видавець Біла К. О.
2018

*Ухвалено до друку Навчально-методичною радою
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
(протокол №10 від 14.06.2018)*

Рецензенти:

Киян В. Я. – канд. юрид. наук, заступник директора інституту права ім. В. Сташиса Класичного приватного університету, доцент кафедри цивільного, адміністративного та фінансового права, доцент;

Пушкіна О. В. – д-р юрид. наук, професор, завідувач кафедри права ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля».

Колектив авторів:

Поліщук М. Г., Аксютіна А. В., Калініченко З. Д.,
Кахович О. О., Карпенко Р. В., Тимченко Л. М.

Р 51 Римське право (в схемах) : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закладів] / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, доц. М. Г. Поліщук. – Дніпро : Видавець Біла К. О., 2018. – 108 с.

ISBN 978-617-645-306-2

Навчальний посібник підготовлено відповідно до навчальної програми з курсу «Римське право». У запропонованому курсі посібника в схемах стисло викладено основи римського права. Висвітлюються поняття, предмет і система римського права, його джерела, розглядаються питання захисту приватних прав, сімейні правовідносини, розкривається зміст речового права, значну увагу приділено зобов'язальному та спадковому праву.

Розраховано на студентів, курсантів та викладачів вищих навчальних закладів юридичного профілю, а також усіх тих, хто цікавиться проблемами римського приватного права.

УДК 34(37)(075.8)

ЗМІСТ

Передмова	5
Розділ 1. Предмет, джерела, становлення римського права	6
§1. Предмет курсу «Римське приватне право».....	8
§2. Джерела римського приватного права	9
§3. Становлення римського права	10
§4. Етапи римського права	11
§5. Правове становище суб'єктів римського приватного права	12
Питання для самоконтролю	19
Розділ 2. Сімейні відносини	22
§1. Види сім'ї в Римі	22
§2. Шлюб та його види	24
§3. Умови вступу в шлюб	25
§4. Правові відносини між батьками та дітьми.....	27
§5. Опіка та піклування	28
Питання для самоконтролю	30
Розділ 3. Речове право	32
§1. Поняття речового права.....	32
§2. Поняття та види речей	33
§3. Способи набуття права власності	34
§4. Захист права власності.....	35
§5. Припинення права власності.....	35
Питання для самоконтролю	36
Розділ 4. Право на чужі речі.....	38
§1. Поняття та види прав на чужі речі	38
§2. Поняття сервітутів та їх види.....	39
§3. Встановлення, припинення та захист сервітутів	40
Питання для самоконтролю	41

Розділ 5. Зобов'язальне право :загальні положення	43
§1. Загальне вчення про зобов'язання.....	43
§2. Підстави виникнення зобов'язань та їх класифікація	46
§3. Сторони у зобов'язанні.....	50
§4. Виконання зобов'язань	56
§5. Наслідки невиконання зобов'язань	58
§6. Забезпечення зобов'язань.....	59
Питання для самоконтролю	60
Розділ 6. Окремі види договірних та позадоговірних зобов'язань	62
§1. Вербальні контракти. Стипуляція. Літеральні контракти (письмові контракти).....	62
§2. Реальні контракти.....	64
§3. Консенсуальні контракти	65
§4. Безіменні контракти	66
§5. Пакти	67
Питання для самоконтролю	68
Розділ 7. Спадкове право.....	71
§1. Спадкове право:основні поняття	71
§2. Основні етапи розвитку римського спадкового права	72
§3. Спадкування за законом	73
§4. Легати	75
§5. Відкриття спадщини	76
Питання для самоконтролю	77
Розділ 8. Захист приватних прав, цивільний процес у Давньому Римі	79
§1. Розподіл цивільного процесу	79
§2. Поняття і види позовів.....	81
§3. Питання для самоконтролю	84
§4. Терміни.....	93
Рекомендована література.....	102

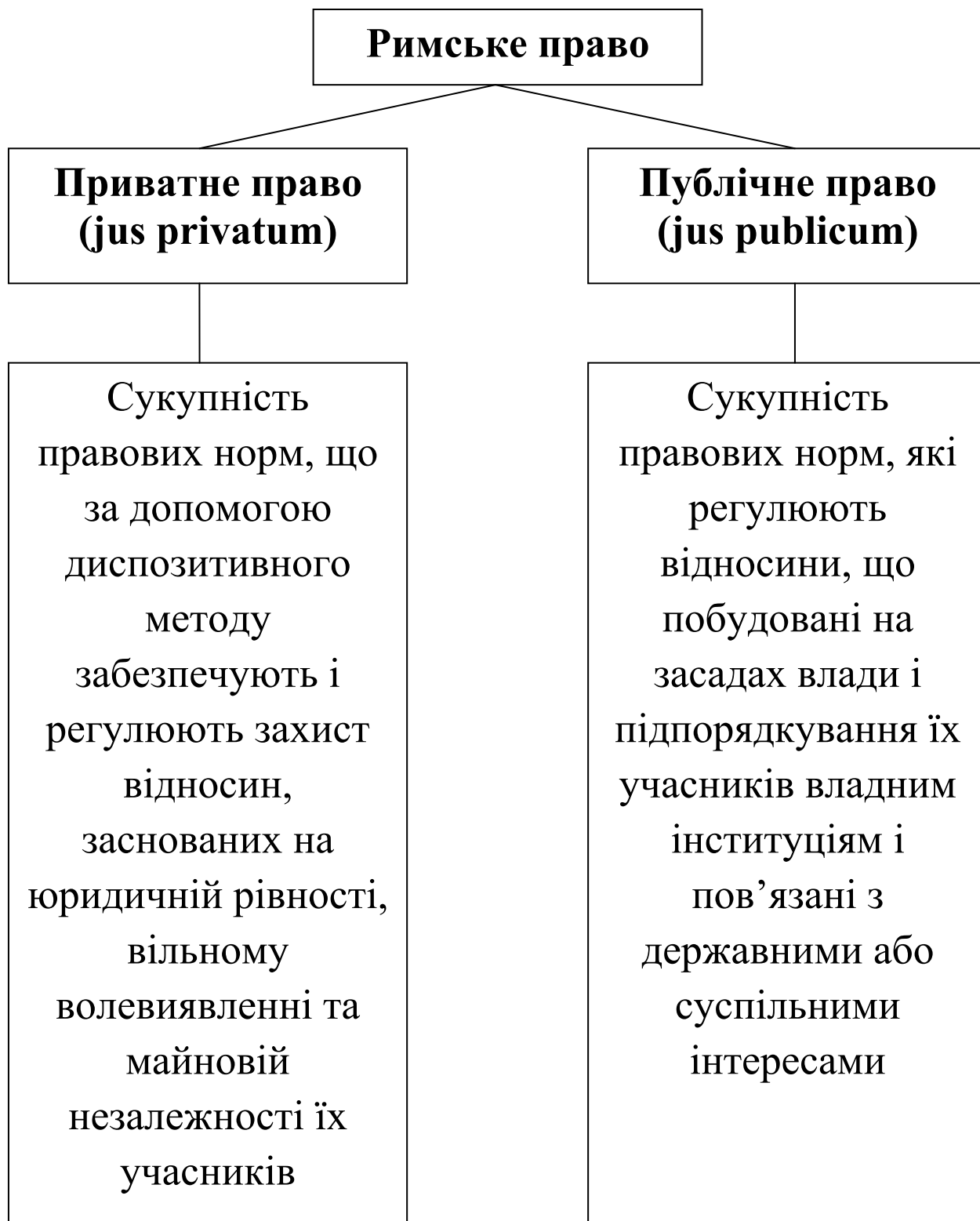
ПЕРЕДМОВА

Враховуючи важливість вивчення дисципліни «Римське право» Міністерством освіти і науки України у вищих навчальних закладах III – IV рівнів акредитації незалежно від їх підпорядкування і форм власності викладається «Римське право» за програмами підготовки спеціалістів для всіх спеціальностей. Цей навчальний курс введено з метою опанування студентами ретельного вивчення історії виникнення та розвитку юриспруденції взагалі та певних юридичних інститутів зокрема. Вивчаючи римське право, юристи вчаться аналізувати норми права не тільки в статичній, а й в динамічній історичній перспективі, що дає можливість всебічного оволодіння правовими знаннями та розвитку його професійної свідомості.

Завданням дисципліни є формування уявлень про сутність і призначення римського права, його розвиток та вплив на сучасне право; засвоєння основних положень ідеології і догматики римського права; вивчення особливостей правового регулювання тих чи інших видів приватних та публічних відносин за римським правом. В цілому, завдання вивчення навчальної дисципліни «Римське право» спрямовується на формування у здобувачів вищої освіти як основи знань у галузі римської і сучасної цивілістики, так і – в силу універсального значення категорій римського права – фундаменту юридичного мислення взагалі.

Навчальний посібник може бути корисним для студентів вищих навчальних закладів юридичного спрямування, а також для широкого кола читачів, які цікавляться питаннями охорони прав інтелектуальної власності.

ТЕМА 1. ПРЕДМЕТ ДЖЕРЕЛА, СТАНОВЛЕННЯ РИМСЬКОГО ПРАВА

**Приватне право
(jus privatum)**

**Цивільне
право
(квіритське)
(jus civile)**

Право, яке народ Риму встановив сам для себе і яке поширювало свою дію тільки на римських громадян – квіритів (jus Quiritium), тому і отримало ще одну назву – квіритське право

**Право
народів*
(jus gentium)**

Правова система, яка склалася при вирішенні суперечок з іноземцями (перегринами) та римлянами – перегринське право

**Преторське
право
(jus
praetorium)**

Сукупність норм, виданих магістратською владою, дійсних de jure тільки на один рік, і для самих органів цієї влади тільки відносно обов'язкових

* До поняття права народів відносилось давнє право, що регулювало договори римлян з іноземними громадами по встановленню взаємного права вступу в шлюб (conubium) і права торгівлі (commercium). Потім до нього відносилось звичаєве право, яке використовувалось у практиці торгових відносин і мало загальний характер завдяки племінній спорідненості й тісним економічним зв'язкам членів латинського союзу (наприклад, вільні від формалізму операції обміну). Нарешті, з поширенням римського панування на провінції право народів запозичило торгові інститути різних частин імперії.

Предмет вивчення римського права

Правовідносини, що склалися між римлянами та мешканцями інших територій, які входили до складу римської Імперії

Приватне право

Публічне право

Вчення про:

сутність, значення та систему права

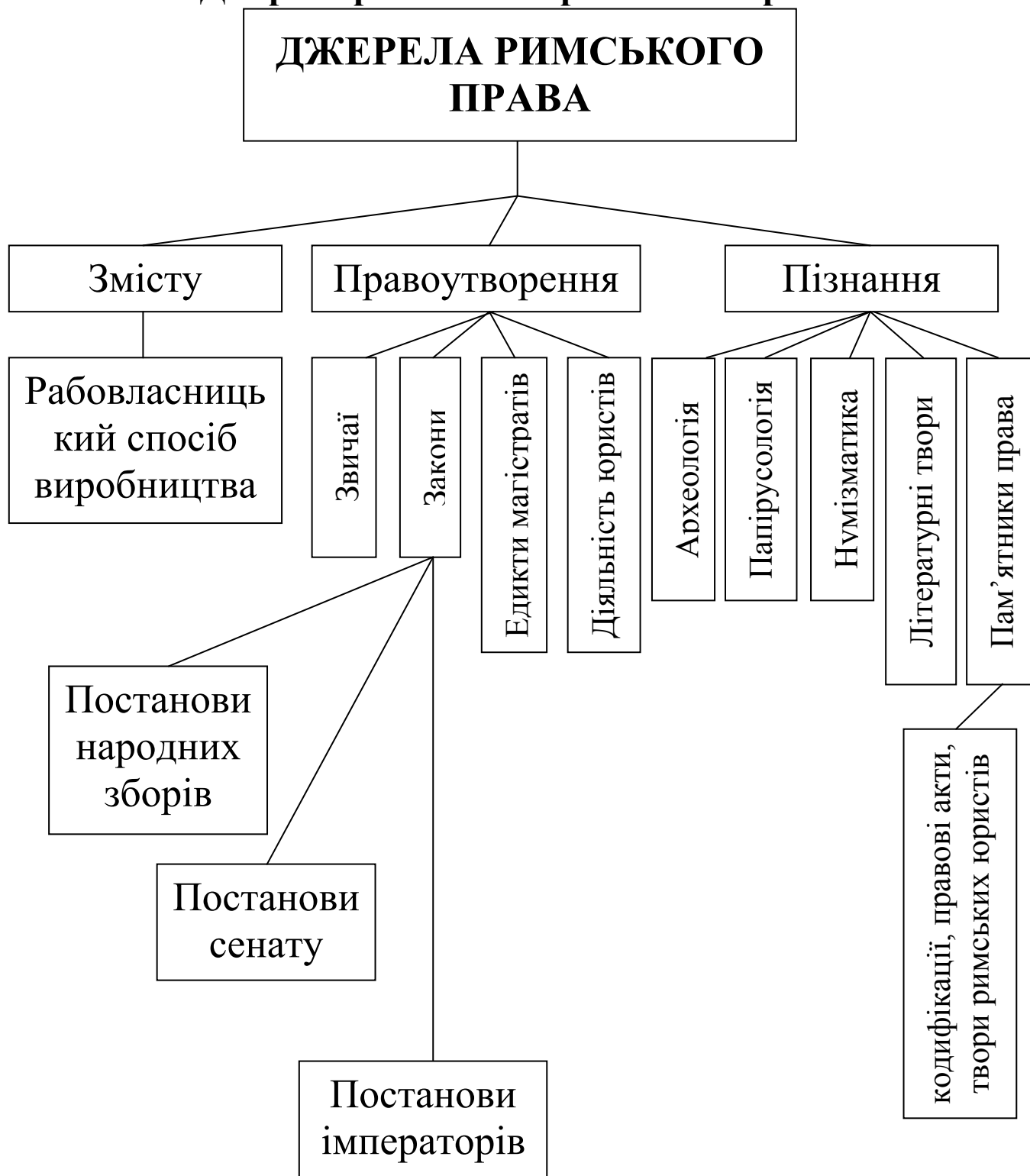
основи правопорядку в державі

статус особи

дії, що мають правове значення

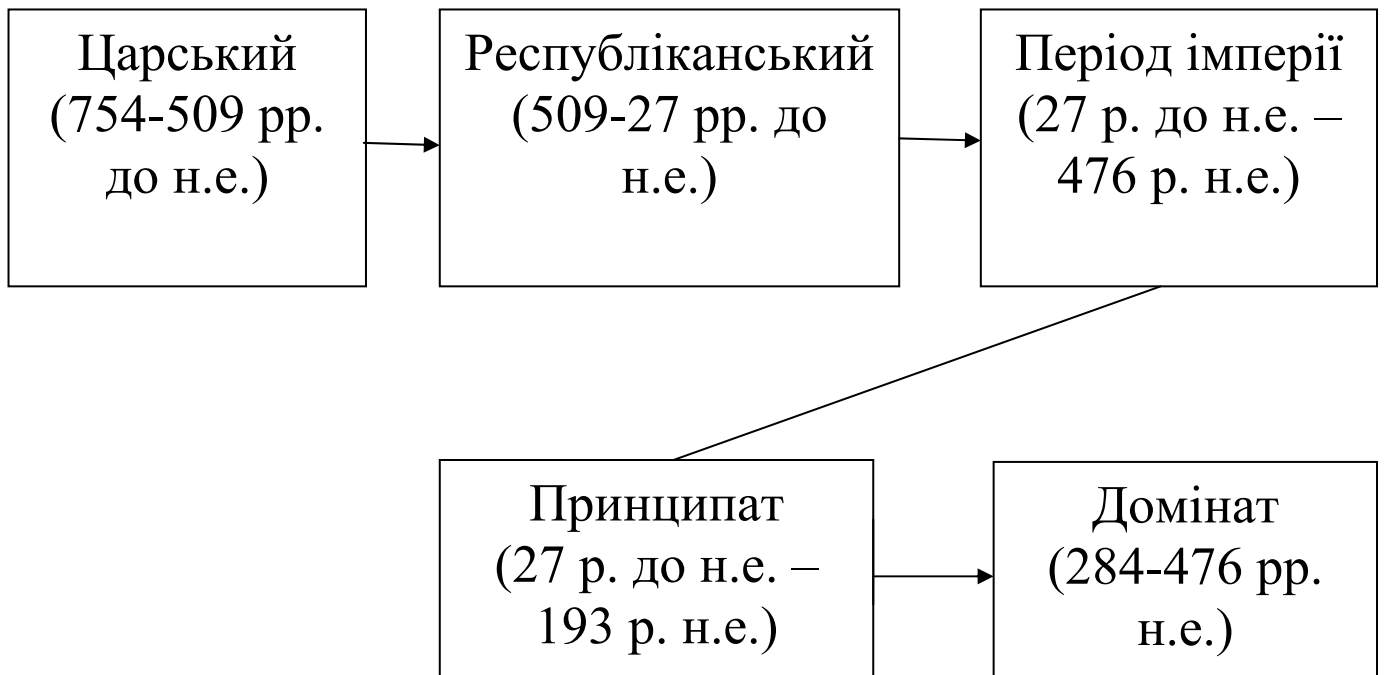
майнові та пов'язані з ними відносини

2. Джерела римського приватного права

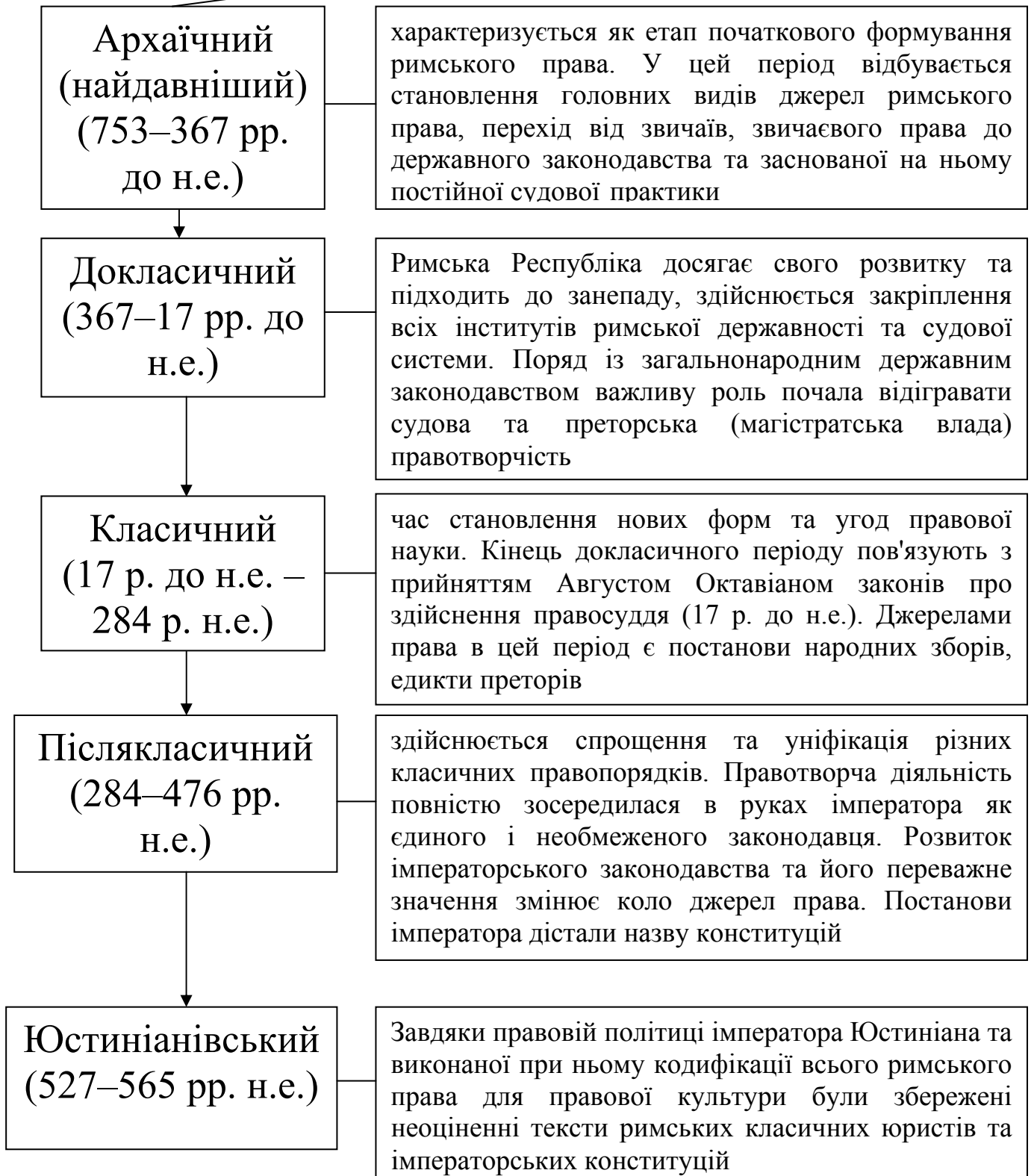
3. Становлення римського права

ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ РИМСЬКОГО ПРАВА

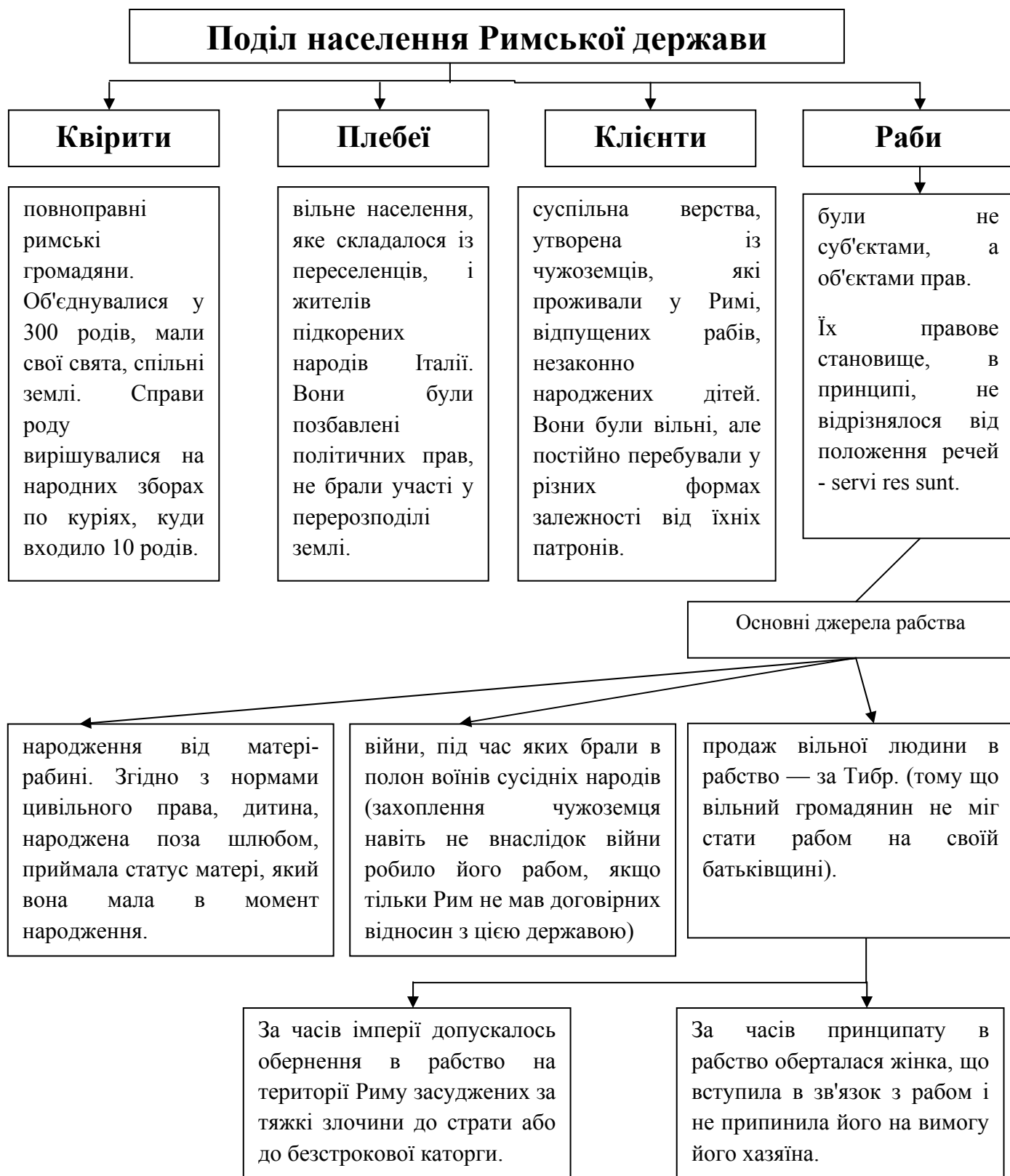

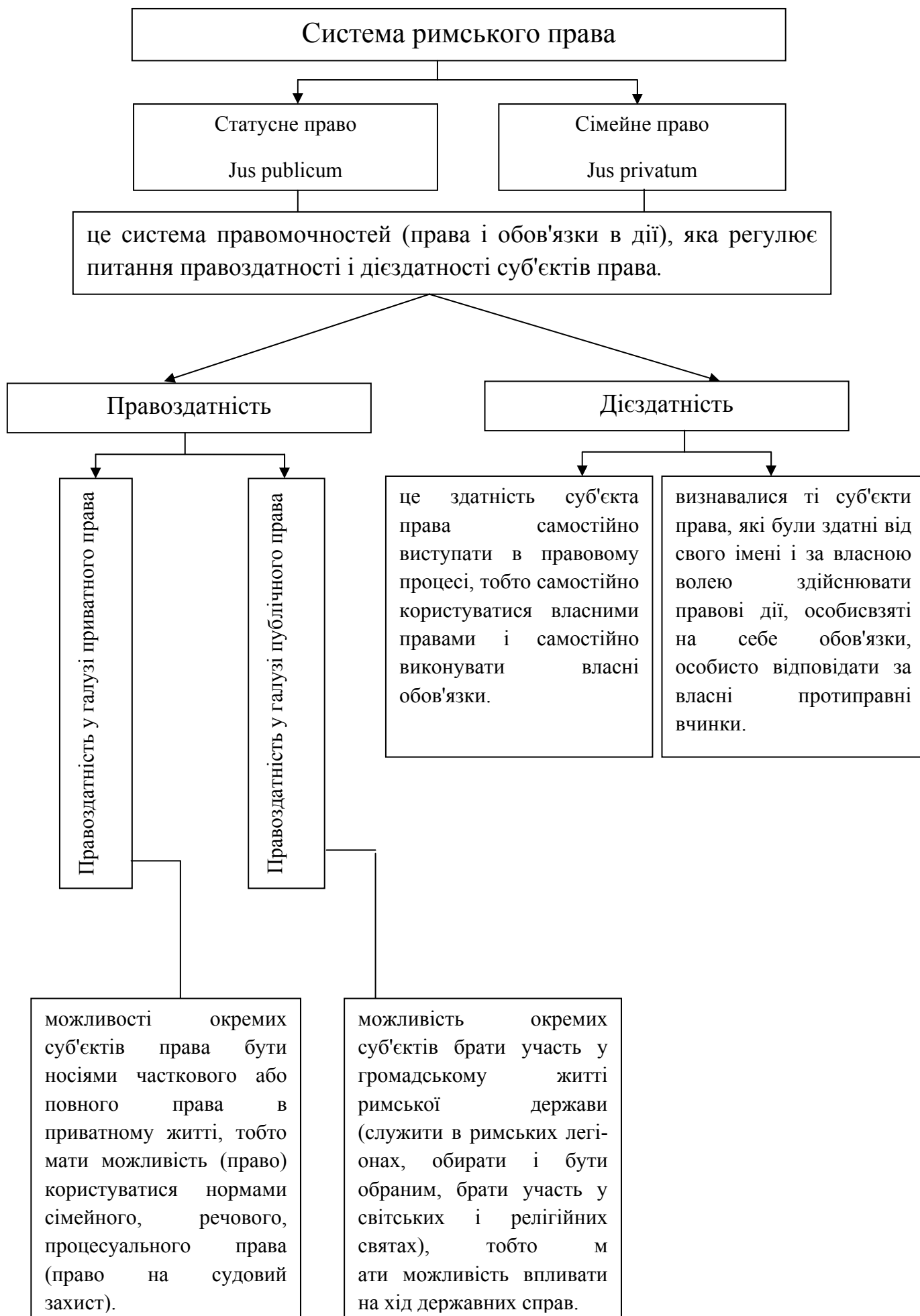
ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ РИМСЬКОГО ПРАВА

за розвитком джерел римського
права

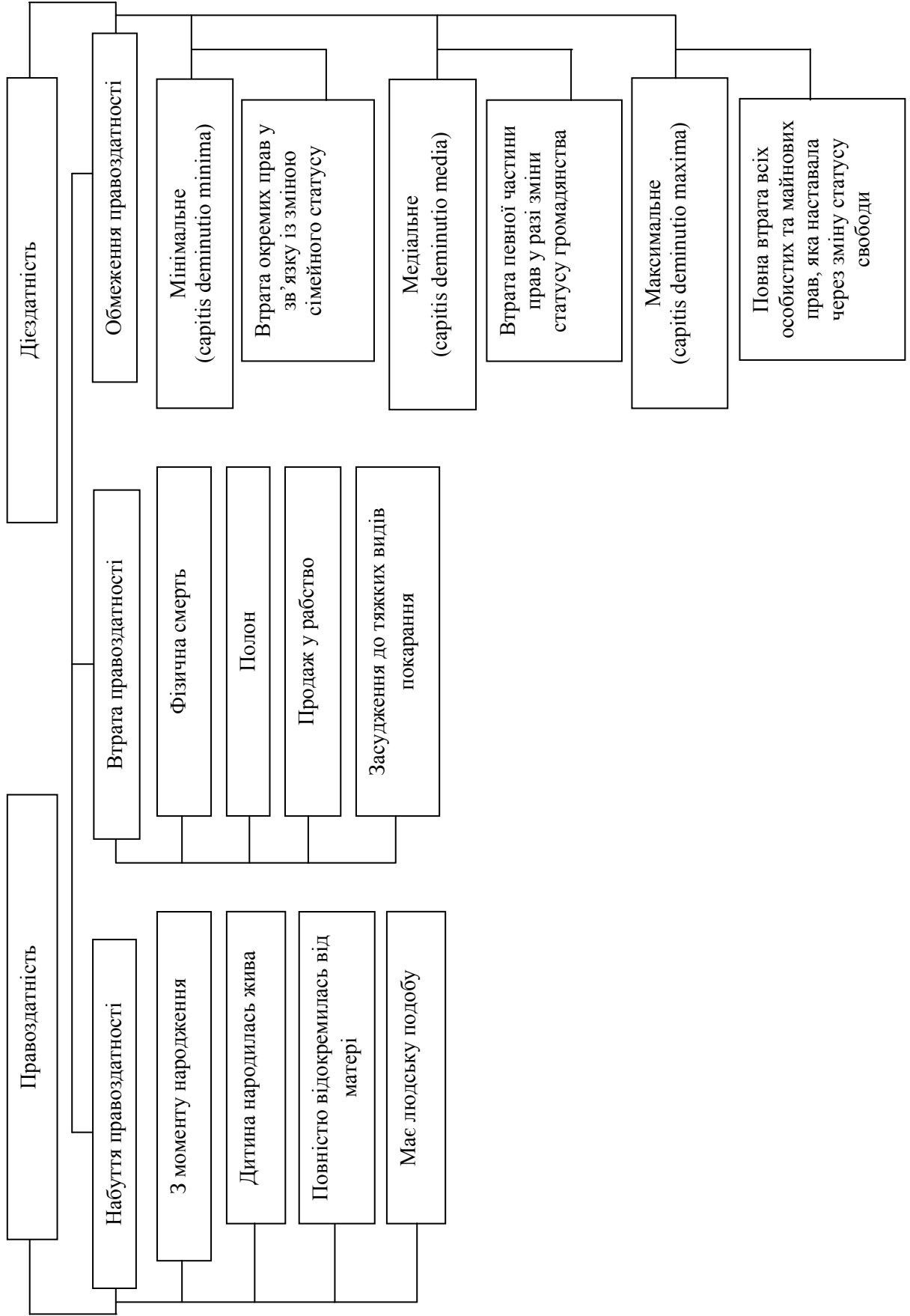

5.ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ СУБ'ЄКТІВ РИМСЬКОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

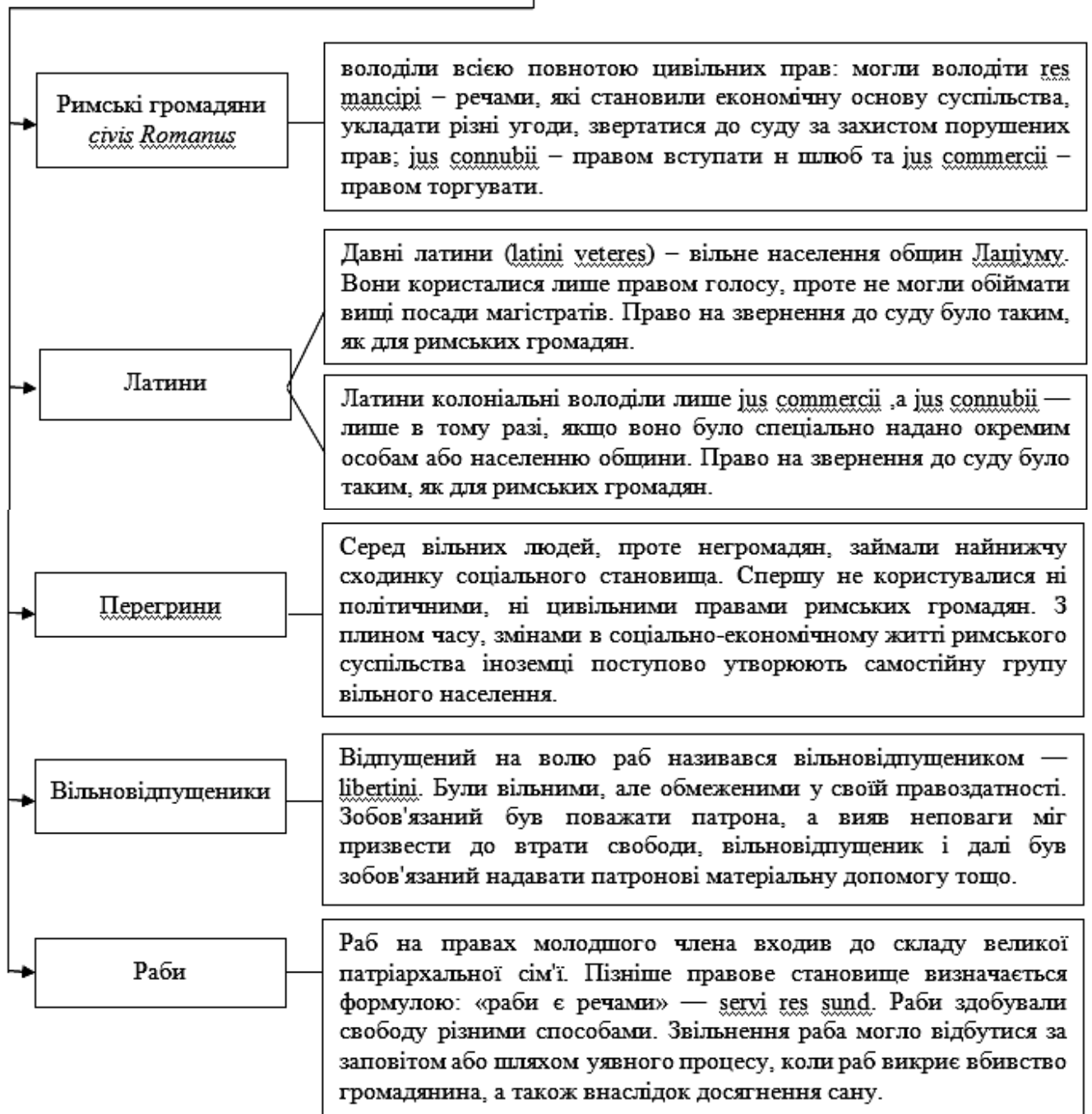

Суб'єкт права – вільна людина, наділена:

Стани, яким повинна відповідати правоздатна особа:

Суб'єкт права – вільна людина, наділена:

Правоздатністю

Дієздатністю, яка залежала від:

Віку

Абсолютно недієздатні (*infantes* — діти до 7 років);

Обмежено дієздатні (*impuberes* — хлопці віком від 7 до 14 років та дівчата — від 7 до 12 років);

Дієздатні (чоловіки з 14, а жінки — з 12 років).

Статі

Жінка визнавалася частково недієздатною та підпадала під опіку свого батька, чоловіка, його *pater familias*

Хвороби

Душевнихворі та недорозвинені на час хвороби визнавалися повністю недієздатними.

Обмеженими в дієздатності були марнотратники — особи, нездатні розумно розпоряджатися своїм майном.

Негідної поведінки

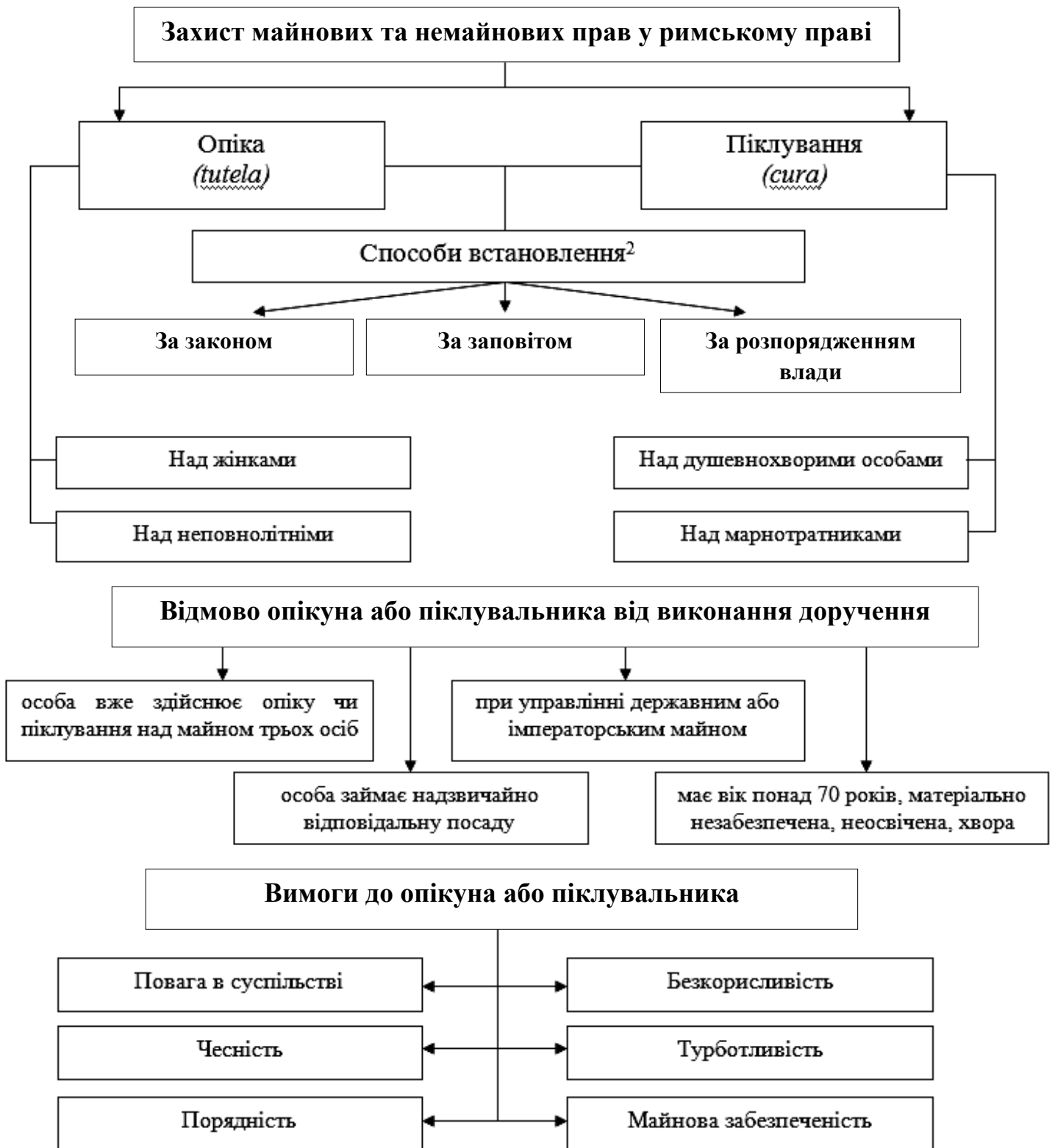
Повне позбавлення честі — втрата громадянства

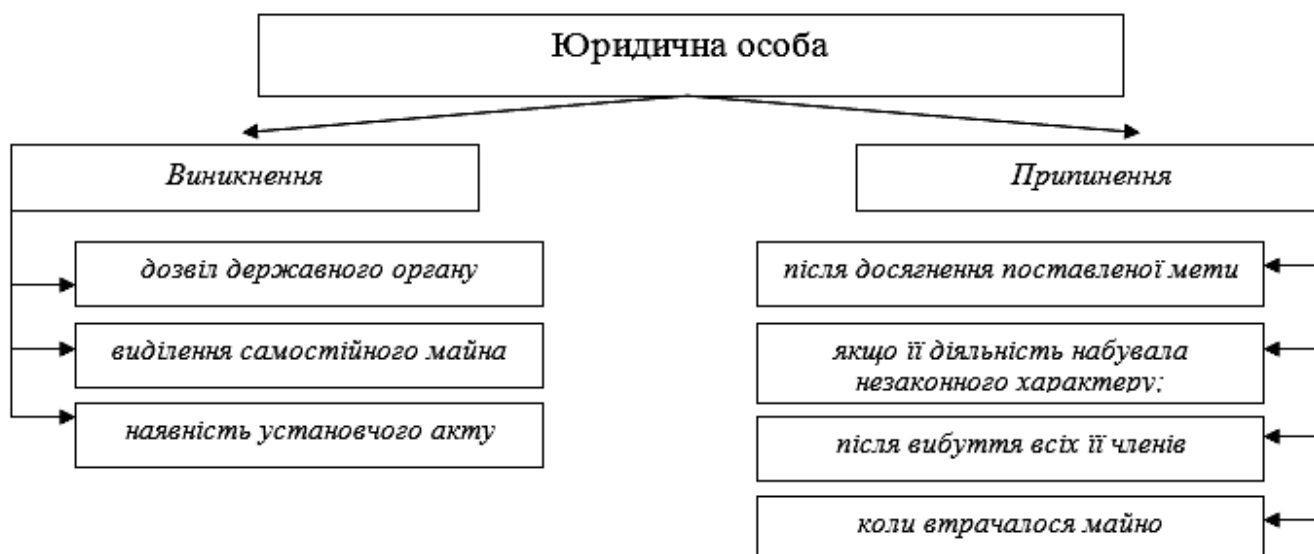
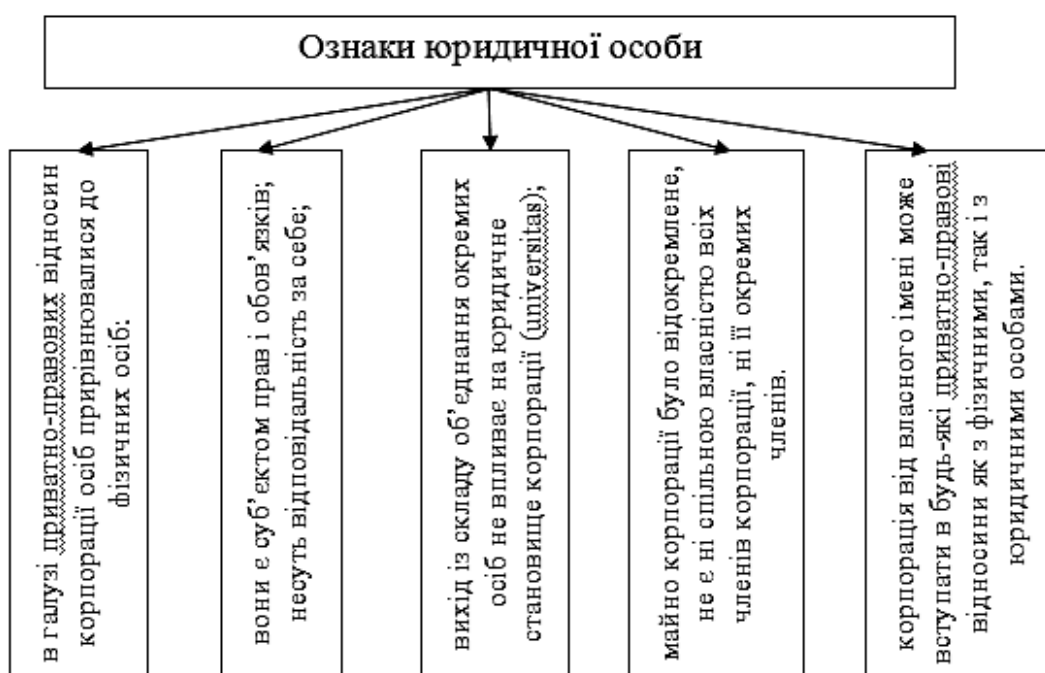
Infamia — безчестя, внаслідок засудження за злочин. Позбавлялися права бути обраною на громадські посади, права опікунства, виступати на суді як представник.

* Римляни визнавали дієздатність у галузі приватного права за фізичними особами незалежно від того, мають вони юридичну правоздатність чи ні.

Turpitudō зазнавали ті особи, певні дії яких, їх спосіб життя вважалися аморальним. Ця форма безчестя була істотним обмеженням у таких галузях, як спадкування, одруження.

Intestabilis — особа, яка була свідком під час укладення угоди і згодом відмовиться від свого свідчення. Надалі взагалі не могла бути свідком і до себе не мала права запрошувати у свідки.

Питання для самоконтролю.

1. Загальна характеристика римського права.
2. Складові елементи римського права.
3. Надати визначення та охарактеризувати кожен із складових елементів римського права.
4. Предмет вивчення римського права.
5. Римське приватне право.
6. Публічне право Давнього Риму.
7. Складові приватного права.
8. Цивільне право Давнього Риму.
9. Преторське право.
10. Право народів.
11. Джерела римського права.
12. Етапи становлення римського права за розвитком римської держави.
13. Етапи становлення римського права за розвитком джерел римського права.

Словник

- 1. Jus romanum** – римське право (термін, що характеризує правову систему Стародавнього Риму і Візантійської імперії майже з VIII століття до нашої ери і по VII століття нашої ери, а також галузь правової науки, яка займається дослідженням цієї правової системи).
- 2. Jus privatum** – приватне право (сукупність правових норм, що за допомогою диспозитивного методу забезпечують і регулюють захист відносин, заснованих на юридичній рівності, вільному волевиявленні та майновій незалежності їх учасників).
- 3. Jus publicum** – публічне право (сукупність правових норм, які регулюють відносини, що побудовані на засадах влади і підпорядкування їх учасників владним інституціям і пов'язані з державними або суспільними інтересами).
- 4. Jus civile** – цивільне (квіритське) право (право, яке народ Риму встановив сам для себе і яке поширювало свою дію тільки на римських громадян – квіритів (*jus Quiritium*), тому і отримало ще одну назву – квіритське право).
- 5. Jus gentium** – право народів (правова система, яка склалася при вирішенні суперечок з іноземцями (перегринами) та римлянами – перегринське право).
- 6. Jus praetorium** – преторське право (сукупність норм, виданих магістратською владою, дійсних *de jure* тільки на один рік, і для самих органів цієї влади тільки відносно обов'язкових).

7. Jus non scriptum – неписане право (звичаєве).

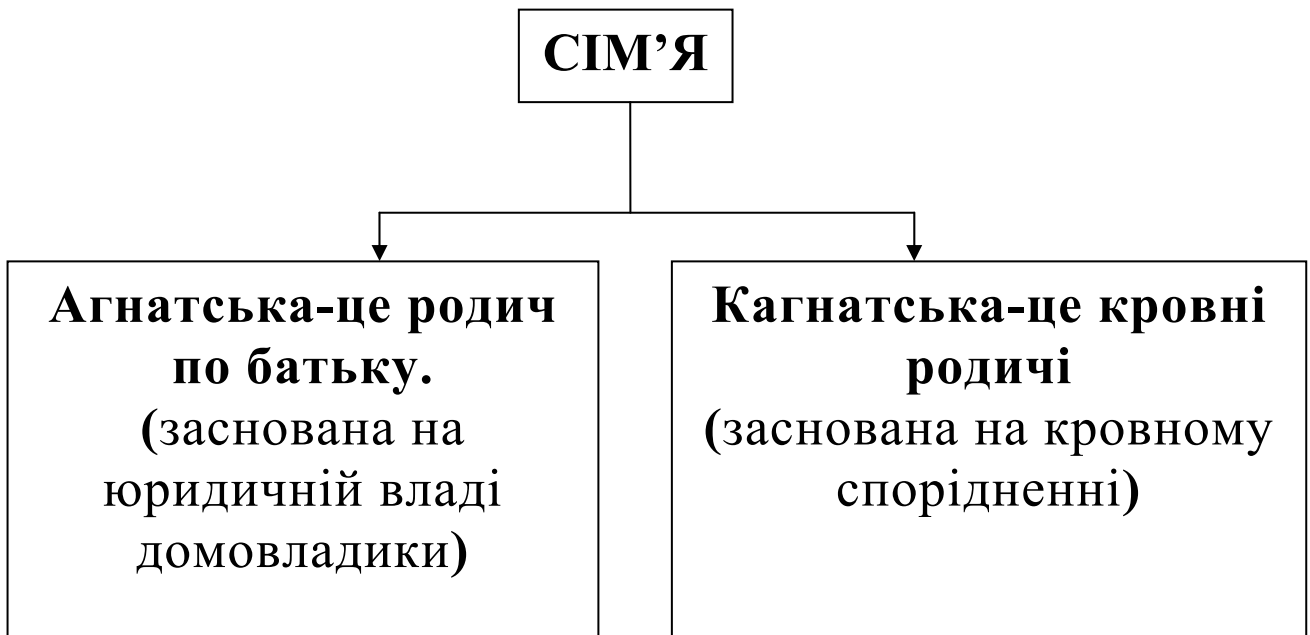
8. Jus scriptum – писане право (прийняті закони та інші джерела права у письмовій формі).

9. Leges – закони.

10. Plebiscite – постанови плебеїв, які приймались ними на зборах для себе. Вони були прирівнені до законів 287 р. до н.е. и стали обов'язковими для всіх римлян.

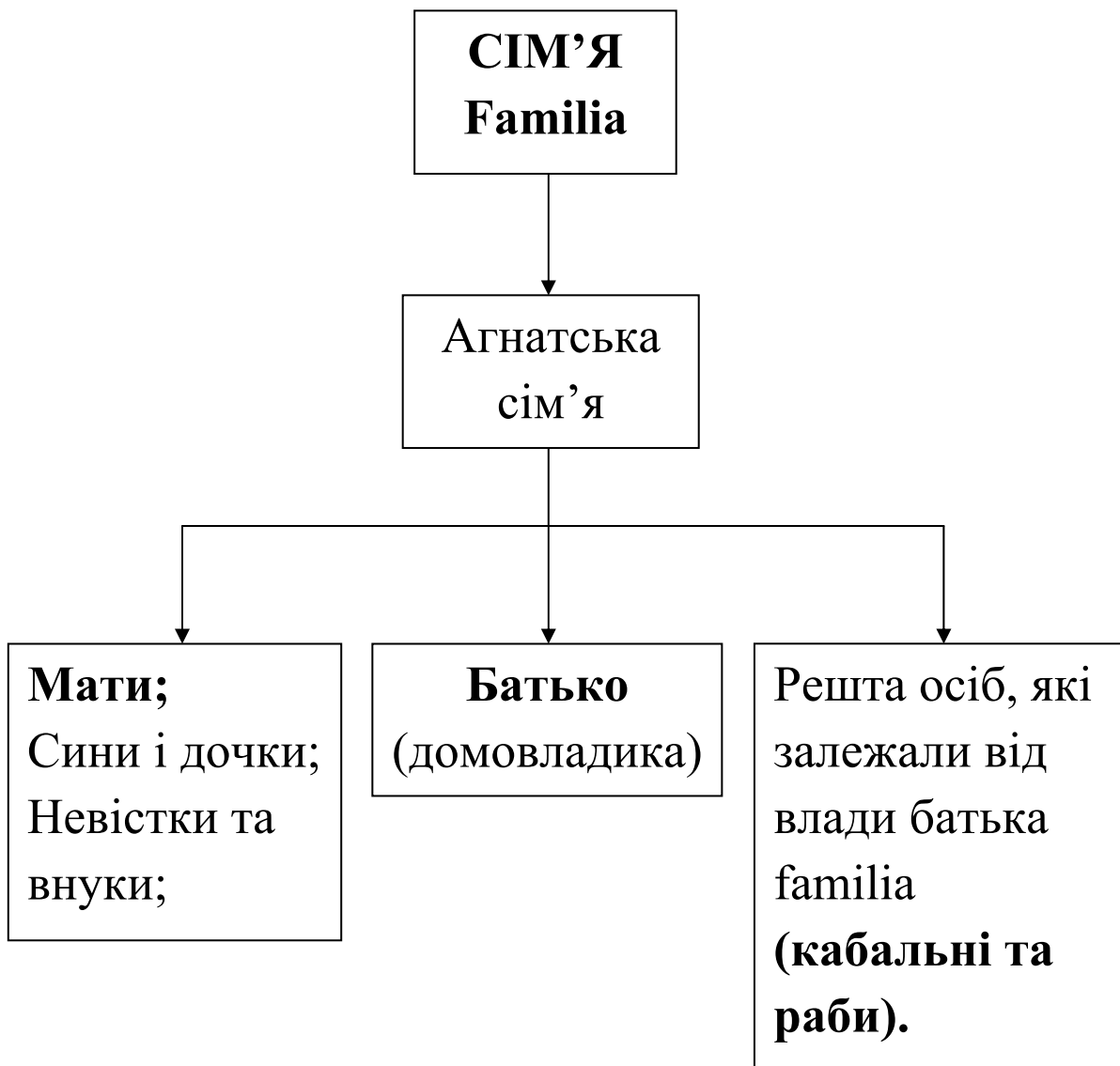
**ТЕМА 2. Сімейні відносини. Види сім'ї в Римі.
Шлюб та його види. Умови вступу в шлюб. Правові
відносини між батьками та дітьми.**

1. Види сім'ї в Римі.

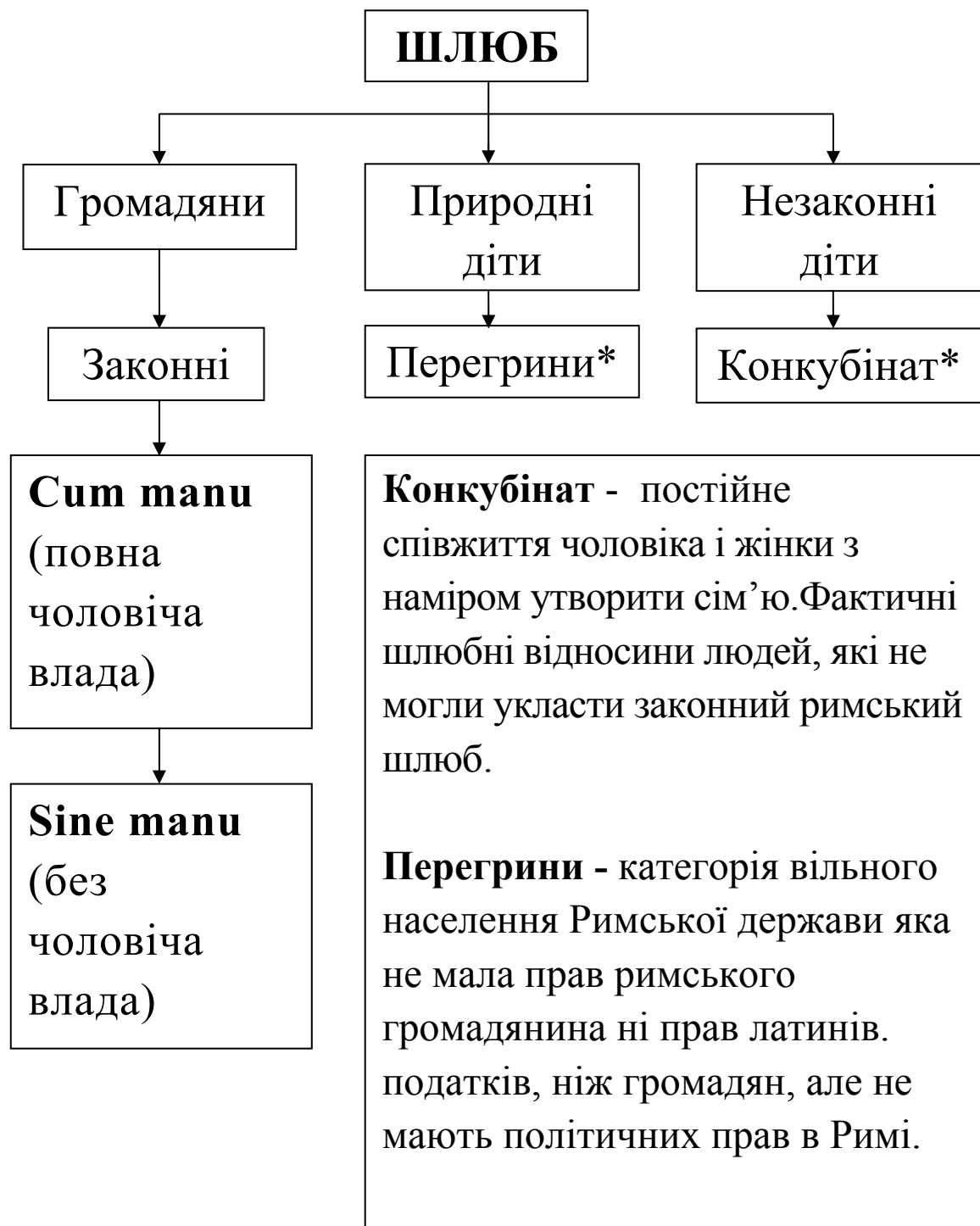
Сім'я - соціальна група, яка складається з людей, які зазвичай перебувають у шлюбі, їхніх дітей (власних або прийомних) та інших осіб.

Агнатська сім'я - особи, споріднення яких визначалося на основі підпорядкування владі одного домовладика.

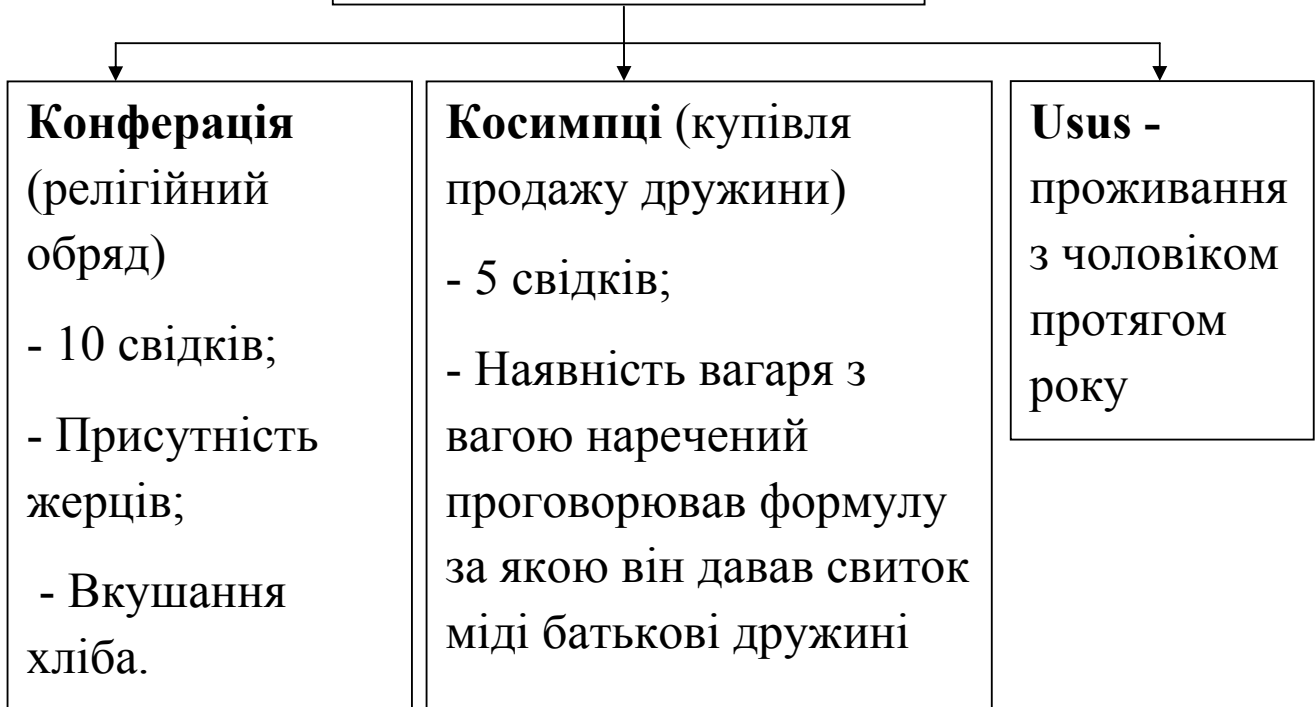
2.Шлюб та його види.

3. Умови вступу в шлюб

ФОРМИ УКЛАДАННЯ ШЛЮБУ

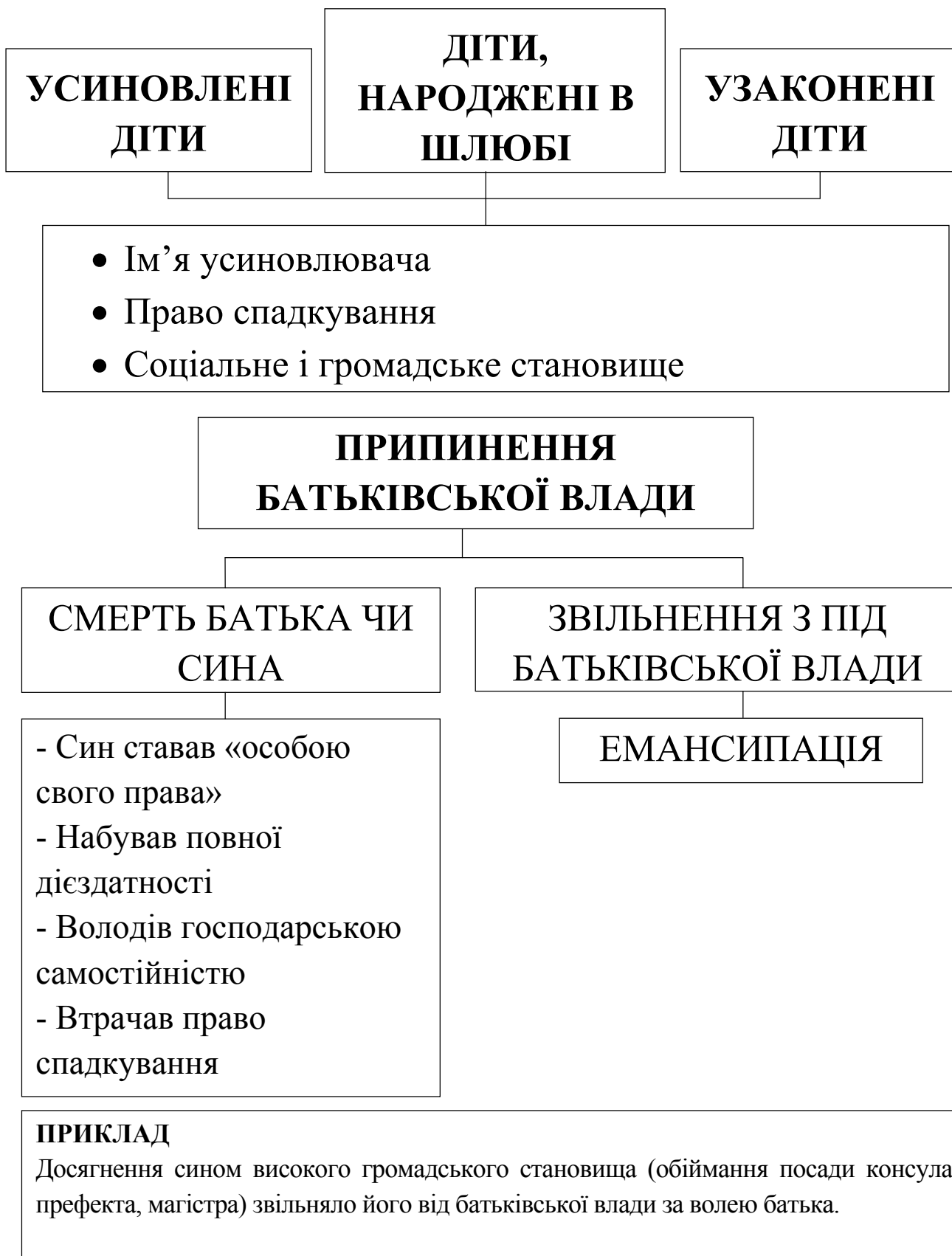
УМОВИ ПРИПИНЕННЯ ШЛЮБУ

4. Правові відносини між батьками та дітьми.

5. Опіка та піклування.

Питання для самоконтролю.

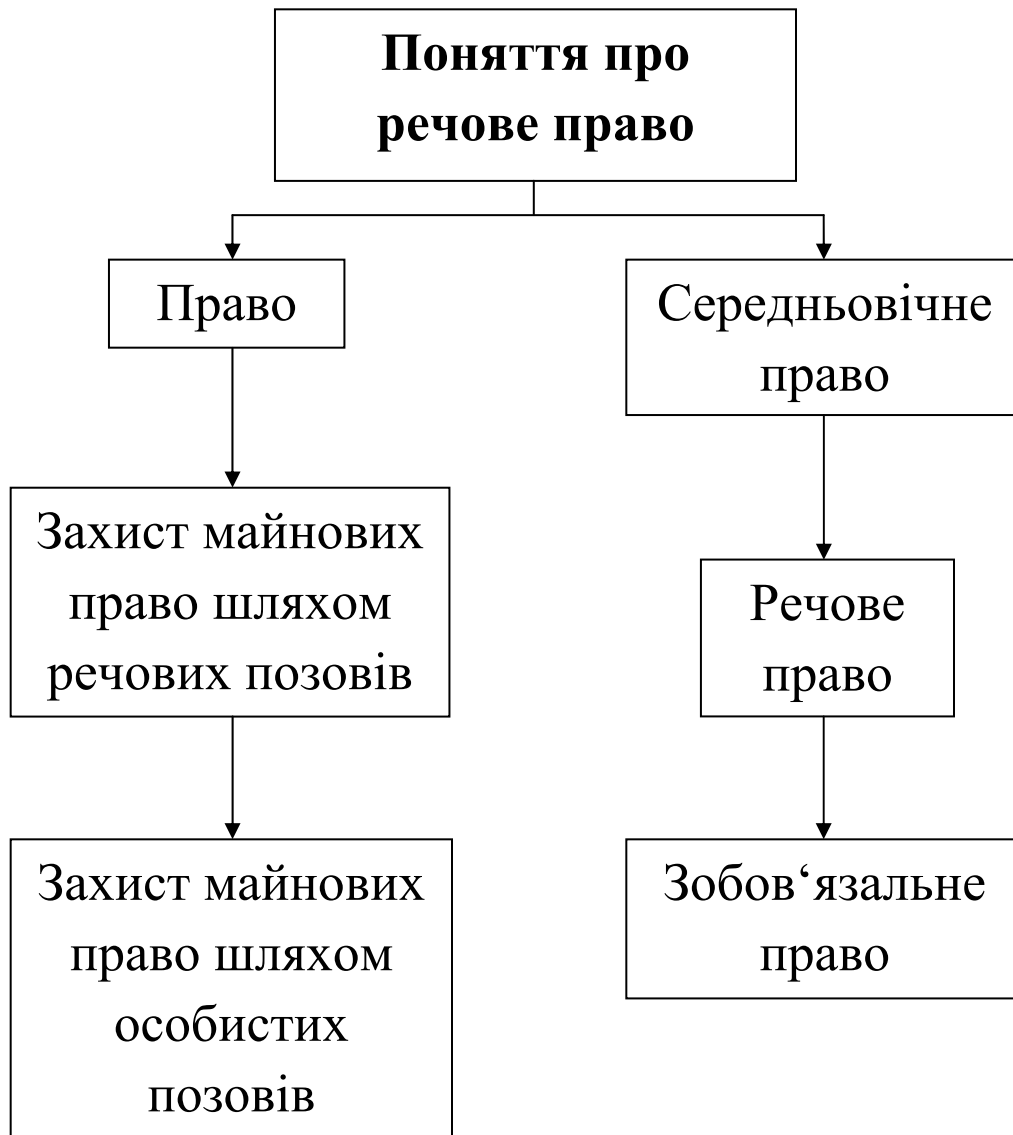
1. Дайте визначення поняття «сім'я».
2. Охарактеризуйте загальні тенденції розвитку римського сімейного права.
3. Чим зумовлювалось і в чому виявлялось зростання значення когнатського споріднення в Стародавньому Римі?
4. Які види законного римського шлюбу існували в Стародавньому Римі? Порівняйте їх між собою.
5. Охарактеризуйте умови та процедуру укладання законного римського шлюбу.
6. Яким чином і за яких умов здійснювалося припинення шлюбу за римським правом?
7. Охарактеризуйте правовідносини подружжя за римським правом.
8. Охарактеризуйте правовідносини батьків і дітей за римським правом.
9. Які способи встановлення і припинення батьківської влади відомі з історії Стародавнього Риму?
10. Дайте характеристику емансипації.

СЛОВНИК

1. **Matrimonium justum** – законний римський шлюб.
2. **Mater semper est certa** – мати завжди достеменно відома.
3. **Nuptias consensus facit** – взаємна угода створює шлюб.
4. **Nuptiae sunt conjunctio maris et feminae et consortium omnis vitae, divini et humani juris communicatio** – шлюбом є союз чоловіка і жінки, спільність всього життя, єднання божественного і людського права.
5. **Concubinatus** – фактичний шлюб, коли є перешкоди до вступу в законний шлюб
6. **Pater potestas** – батьківська влада.
7. **Emancipatio** – звільнення з-під батьківської влади.
8. **Patris is est quem nuptiae demonstrant** – батько той, на якого свідчить факт шлюбу (тобто батьком вважається чоловік матері дитини).
9. **Persona alieni juris** – особи чужого права.
10. **Legitimatio** – узаконення, встановлення батьківської влади над власними дітьми, народженими поза шлюбом.

ТЕМА 3. РЕЧОВЕ ПРАВО

1.Поняття речового права

2.Поняття та види речей

1. За способом створення:

- створені природою;
- створені людиною;
- люди;

2. За порядком відчуження:

- манциповані (res mancipi);
- неманциповані (res nec mancipi);

3. За фізичними властивостями:

- нерухомі (res immobiles);
- рухомі (res mobiles);

4. За складом:

- прості (corpora ex contingentibus);
- складні (corpora ex distantibus);

5. За комерційним характером:

- речі в обігу (res in commercio);
- речі, вилучені з обігу (res extra commercium);

6. За подільністю:

- подільні (partes pro diviso);
- неподільні (partes non possunt);

7. За характером споживання:

- споживні;
- неспоживні;

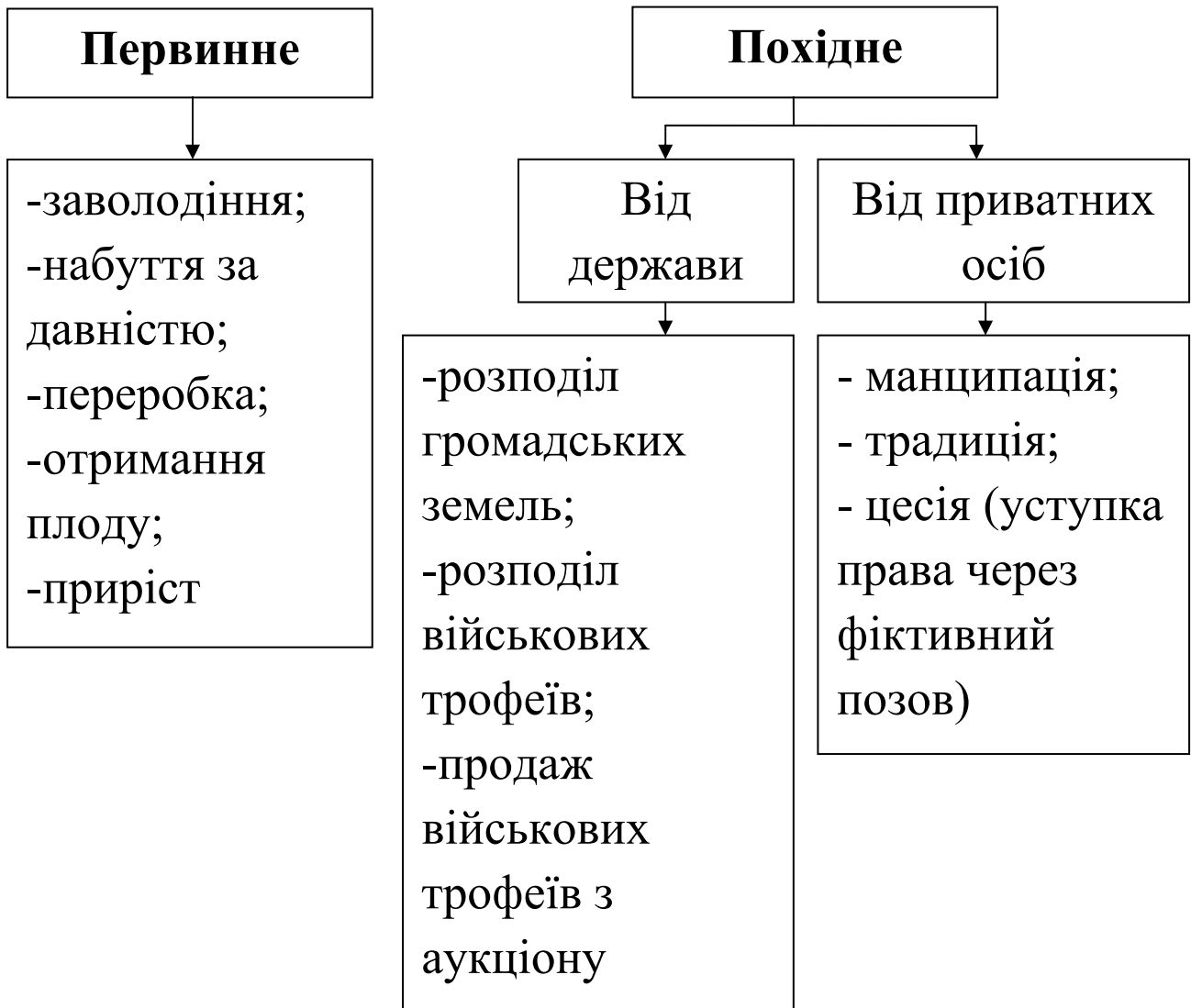
8. За визначеністю:

- визначені родовою ознакою (res genus);
- визначені індивідуальною ознакою (res species);

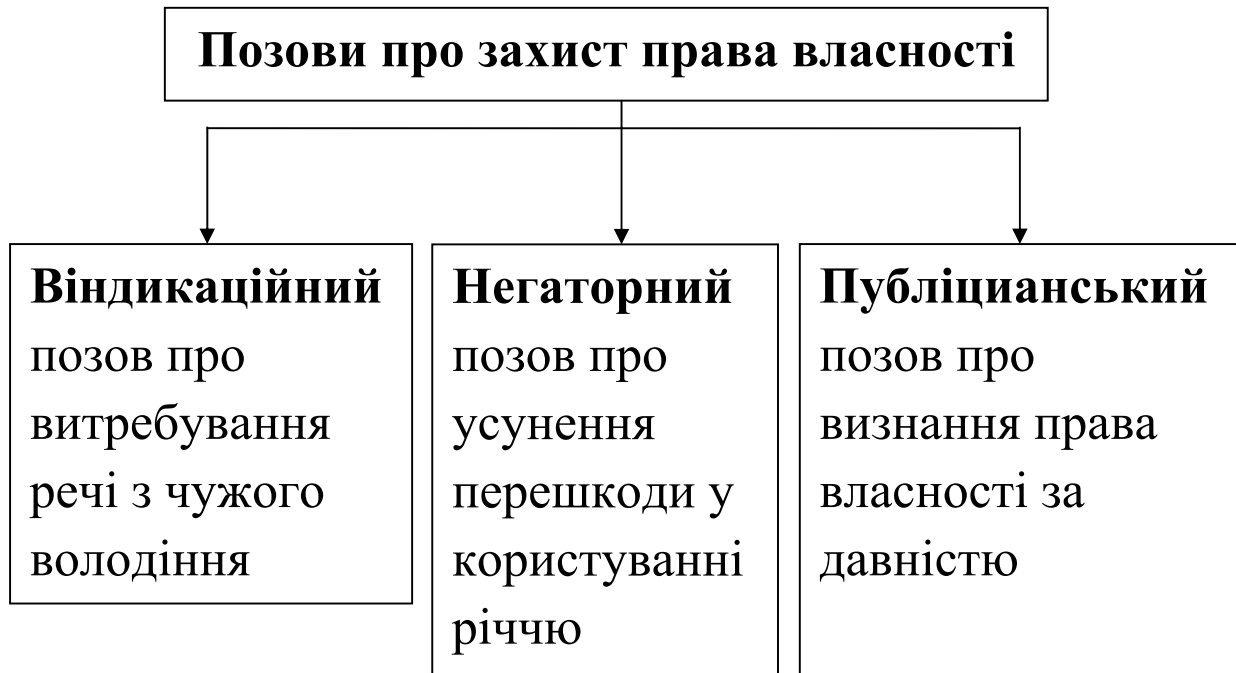
9. За функціональним призначенням:

- головна річ;
- частина речі (partes pro diviso);
- приналежність (pertinetia);
- плоди (fructus) – природні та цивільні.

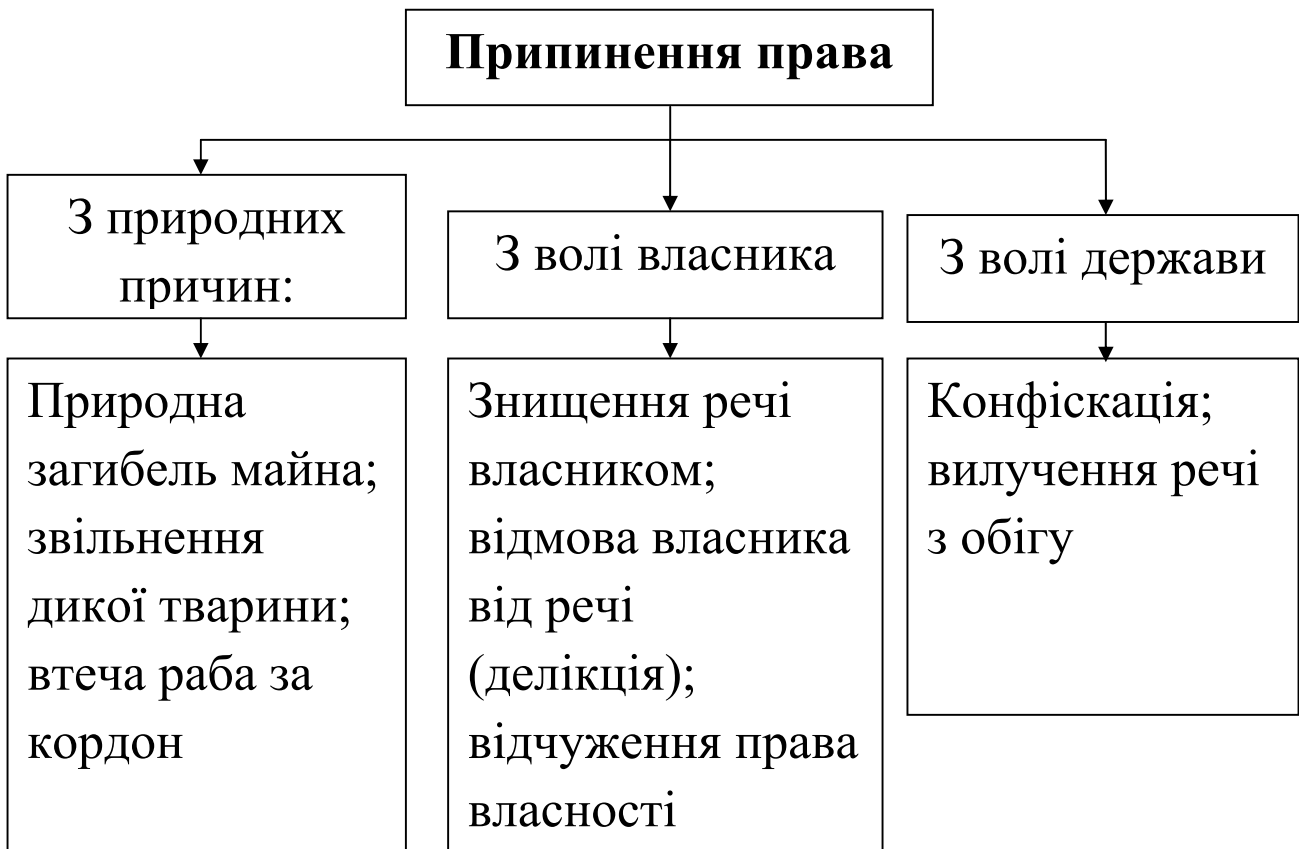
3.Способи набуття права власності

4.Захист права власності

5.Припинення права власності

Питання для самоконтролю.

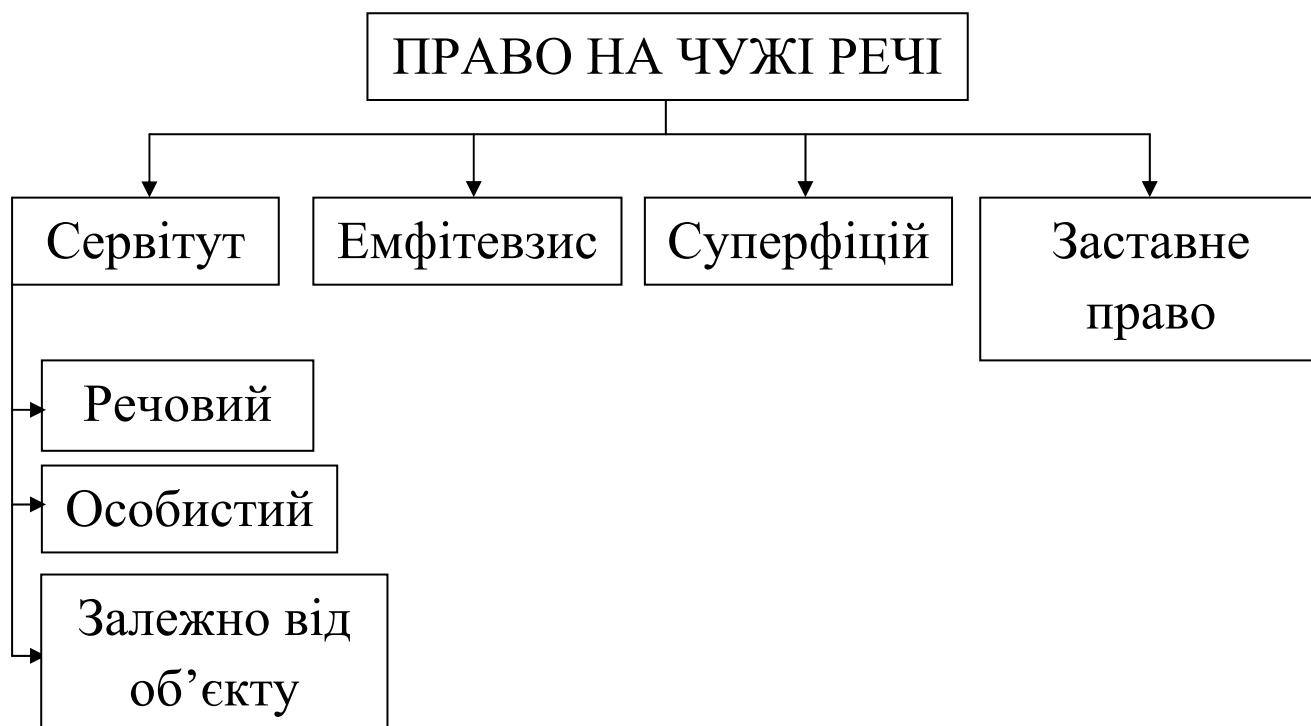
1. У чому полягає суть та призначення речового права?
2. Яка відмінність між релігійними та святими речами?
3. Чому про речові права говорять, що вони мають абсолютний характер?
4. Яка відмінність між речовими та зобов'язальними правами?
5. Яке призначення мають манципні речі?
6. Обмеження права власності за римським правом.
7. Преторські засоби захисту володіння.
8. Загальна характеристика бонітарної власності.
9. Знахідка та окупація як способи набуття права власності.
10. Поняття та виникнення права власності.

СЛОВНИК

1. **Vona** – добро
2. **Rescommunes** – речі людського права
3. **Respublical** – публічні
4. **Resuniverstatis** – які належать міським громадянам
5. **Humani** – речі людського права
6. **Resincommercio** – ті що перебувають в обігу
7. **Resextracommeruim** – речі вилученні з обігу
8. **Mancipatio** – обряд при продажі речей
9. **Resscorparporoles** – речі до яких можна доторкнутись
10. **Quotangerenanporest** – ті які не можна було відчувати дотиком.

ТЕМА 4. ПРАВО НА ЧУЖІ РЕЧІ

1.Поняття та види прав на чужі речі

2.Поняття сервітутів та їх види

ЕМФІТЕВЗИС - спадкове довгострокове право на користування чужою землею.

СЕРВІТУТ - це право на чужу тілесну річ, згідно з яким річ, свого власника, служить ще й іншій особі в якомусь одному або кількох відношеннях.

СУПЕРФІЦІЙ - довгострокова оренда землі для забудови.

РЕЧОВИЙ - встановлювався між двома сусідніми ділянками без встановлення строку. Сервітут належав самій речі, тому зміна її власника не припиняла дію самого права.

ОСОБИСТИЙ - встановлювався на користь конкретної особи на певний строк, іноді – по життєво. Об'єктом особистого сервітуту могла бути будь-яка річ.

3. Встановлення, припинення та захист сервітутів

Питання для самоконтролю.

1. Вкажіть основні види прав на чужі речі, які знало римське приватне право.
2. Дайте визначення поняття «сервітуту».
3. Які способи встановлення та припинення сервітутних прав були вироблені римським правом?
4. Сервітуту яких видів існували в Стародавньому Римі?
5. Які види особистих сервітутів набули поширення в Стародавньому Римі? У чому полягає відмінність між узурфруктом та узусом?
6. Охарактеризуйте поняття емфітевзис
7. Дайте правову характеристику суперфіція .
8. Дайте визначення поняття «заставне право». Які види застави знало римське право?
9. У чому полягають спільні і відмінні риси фідучії та пігнуса?
10. Дайте правову характеристику іпотеки за римським правом.

СЛОВНИК

1. **Emphyteusis** – емфітевзис.
2. **Servitutes praediorum** – земельні сервітути.
3. **Pignus** – іпотека.
4. **Servitutis personarum** – особистий сервітут.
5. **Iure in re aliena** – права на чужі речі.
6. **Habitatio** – право користування чужим житлом для проживання.
7. **Operae servorum vel animalium** – право користування чужою робочою силою (рабами) або тваринами (худобою).
8. **Servitutis** – сервітут.
9. **Superficies** – суперфіцій.
10. **Usus** – узус.

ТЕМА 5. ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНЕ ПРАВО

1. Загальне вчення про зобов'язання

Загальне вчення про зобов'язання

Наприкінці III ст. до н.е. в джерелах римського права з'явився термін *obligatio*, яким позначалося зобов'язання. Зазначалося, що зобов'язання (*obligatio*) являє собою правові окови, які примушують нас щось виконати згідно з законом нашої держави (I. 3. 13. pr.).

Римські юристи робили акцент на визначені таких рис зобов'язання як:

Скутість

Зв'язаність

Іншими словами, якщо казати образно, то до виникнення зобов'язання особа була вільна, не обмежена у своїй поведінці. Вступивши ж в зобов'язання, вона, як би надівала на себе окови, що обмежували її можливість діяти вільно та змушували відчувати чужу владу над собою.

Зобов'язання – це правовідношення, за яким одна особа (особи) – кредитор має право вимагати від іншої особи (осіб) – боржника вчинити яку-небудь дію або утримуватися від дії.

Римське право представляло собою систему позовів, тому саме позови поділялися на дві основні групи:

Речові (actio in rem) позови;

Речовий позов (actio in rem) надавався для захисту таких прав, які могли бути порушені будь-якою наперед невизначеною особою.

Речі (речові права);

Особисті (actio in personam) позови.

Особистий позов (actio in personam) по суті був позовом із зобов'язання, тому що захищав право від порушення конкретним суб'єктом, з яким позивач перебував у особистих відносинах.

Зобов'язальні права.

Не заважаючи на те, що в джерелах римського права не міститься прямого розмежування прав на речові та зобов'язальні, можна вважати, що такий розподіл майнових прав все ж такі існував у римському праві.

Основана відмінність речового та зобов'язального права полягає в їх об'єкті. Так, об'єкт речового права – завжди річ, зобов'язального права – дії, право вимоги здійснювати певні дії.

Речове праве, і перш за все право власності, визначається як панування особи над річчю (*plena in re potestas*).

2. Підстави виникнення зобов'язань та їх класифікація.

**За вольовою ознакою юридичні факти
прийнято поділяти на події, що:**

настають незалежно від волі та бажання людей (народження дитини, стихійне явище тощо);

дії, що породжують, змінюють чи припиняють правовідносин на основі волевиявлення людей (правочини, у тому числі договори). У свою чергу дії можуть бути як:

- **правомірні** (ті, що здійснюються відповідно з вимогами закону),
- **неправомірні** (ті, що порушують закон).

Інституціях Гая була відтворена двочленна система підстав виникнення зобов'язань, а саме зазначалося:

що зобов'язання можуть виникати з контрактів (ex contractu);

з деліктів (ex delicto);

Хоча контракт і делікт також були відповідно правомірною і неправомірною дією, але їх змістовне наповнення стало значно вужчим.

Тривалий час саме ці юридичні факти визнавалися основними підставами виникнення зобов'язань.

Однак, традиційні погляди римських юристів щодо джерел виникнення зобов'язань прийшли у протиріччя з реаліями життя.

Підстави виникнення зобов'язань та їх класифікація

В Інституціях Юстиніана закріплено вже чотири групи підстав виникнення зобов'язання, а саме:

1) контракти (ex contractu);

2) делікти (ex delicto);

3) квазіконтракти (quasi ex contractu);

4) квазіделікти (quasi ex delicto).

↓	↓	↓	↓
<p>Контракт (excontract) – це договір (домовленість сторін), який врегульований цивільним правом (ius</p>	<p>Делікт (delictum) - це протиправна дія, внаслідок якої завдається шкода, що не пов'язана з невиконанням правопорушником належного з нього зобов'язання</p>	<p>Квазі-контракт (quasi ex contractu) – це зобов'язання, яке виникає на підставі події або дії однієї з сторін і має</p>	<p>Квазіделікт (quasi ex delicto) - це протиправна дія, внаслідок якої завдається шкода, що не пов'язана з невиконанням правопорушником належного з нього</p>

civil) та забезпеченій позовним захистом.		спільні риси з певними договорами (контрактами).	зобов'язання, але не визнана цивільним правом (ius civil) як делікт.
---	--	--	--

З позиції сучасного цивільного права ця класифікація підстав виникнення зобов'язань, розроблена римськими юристами, є далеко неповною, тому що зобов'язання встановлюються і на підставі інших юридичних фактів.

Зобов'язальні відносини можуть виникати на підставі різноманітних юридичних фактів. Треба зазначити, що сучасна систематика підстав виникнення зобов'язань відрізняється від тої, що існувала у римському праві.

3.Сторони у зобов'язанні.

Суб'єктами зобов'язальних відносин завжди є конкретно визначені особи, які іменуються сторонами зобов'язання.

У зобов'язанні сторона, яка має право вимоги, називається кредитором (лат. *credo* – вірю);

а сторона, на якій лежить обов'язок виконати вимогу кредитора (борг), - боржник (*debitor*).

Залежно від розподілу прав чи обов'язків відповідно між співкредиторами або співборжниками розрізняють:

часткові
зобов'язання

солідарні
зобов'язання

Частковим вважається зобов'язання, в якому кредитори (при активній множинності) мають право: вимоги до боржника тільки у своїй частці, а боржники (при пасивній множинності) зобов'язані: виконати тільки певну частину обов'язку.

У солідарному зобов'язанні кожний із кредиторів має право: вимагати від боржника виконання у повному обсязі, а кожний із боржників зобов'язаний: перед кредитором виконати обов'язок у повністю. При цьому, пред'явлення позову до одного (співборжника) не звільняє іншого.

Римському праву була відома солідарність двох видів:

Часткові зобов'язання мали місце при подільності предмету зобов'язання (<i>res divisibiles</i>). Зобов'язання зі множинністю осіб вважається частковим, якщо інше не встановлено законом або договором.	Солідарність у власному (вузькому) розумінні цього слова;	Кореальність;
---	---	----------------------

Сучасні дослідження джерел римського права показали, що у римському праві не існувало принципової різниці між солідарними у власному розумінні та кореальними зобов'язаннями.

Сторони у зобов'язанні

Зобов'язання – це відношення, розраховане на майбутнє.

Як правило, в момент його виникнення сторони не вчиняють жодних дій по виконанню зобов'язання.

Управомочена особа лише покладається на обіцянку іншої виконати свій обов'язок у майбутньому.

Іншими словами, одна сторона зобов'язання виражає довіру іншій, покладаючись на її порядність і добросовісність.

При наявності декількох осіб хоча б на одній із сторін у зобов'язанні говорять про множинність осіб у зобов'язанні. Множинність осіб може існувати:

На стороні кредитора (активна множинність),	На стороні боржника (пасивна множинність),	На обох сторонах (змішана множинність).
---	--	---

Незважаючи на майновий характер зобов'язання, тривалий час у римському праві воно розглядалося як особистий зв'язок між конкретно визначеними особами (сторонами).

Виходячи з цього, суб'єкти могли вступати в зобов'язальні відносини лише особисто, а не через представника.

Крім того протягом існування зобов'язання суб'єктний склад його сторін не міг змінюватися.

Останнє означало, що кредитор та боржник не могли передати відповідно свої право вимоги чи обов'язок іншим особам.

Однак, не тільки смерть особи, яка була стороною у зобов'язанні, викликала необхідність змінити кредитора чи боржника, тому поступово у римському праві з'являються інші конструкції, що дозволяли обійти правило про абсолютну неможливість заміни сторін в зобов'язанні.

Для заміни кредитора у зобов'язанні у Давньому Римі використовували такий інститут як новацію (лат. novatio - оновлення зобов'язання).

Сутність новації полягала у тому, що в результаті встановлення нового тотожного за змістом зобов'язання між боржником та третьою особою припинялося існуюче зобов'язання між тим же боржником і кредитором.

Таким чином, для здійснення передачі права вимоги кредитором іншій особі необхідна була згода й боржника.

Крім того, якщо виконання первісного зобов'язання забезпечувалося порукою чи заставою, то для нового зобов'язання необхідно було знов укласти відповідно договір поруки чи застави.

Безперечно, це ускладнювало процес уступки права вимоги за зобов'язанням.

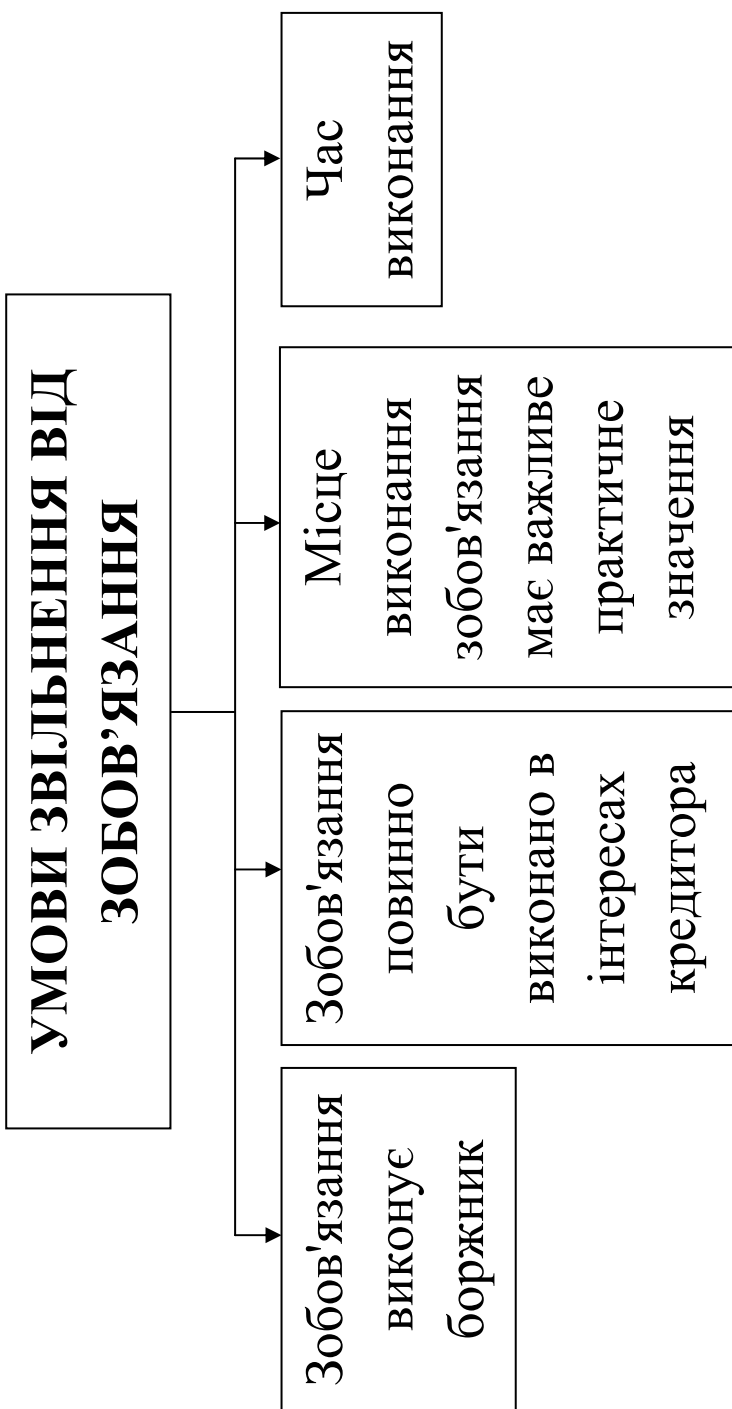
Пряма уступка права вимоги
називалася:
цесією (cessio).

Для здійснення заміни кредитора шляхом цесії
використовувався інститут процесуального
представництва.

У формулярному процесі дозволялося ведення справи
не тільки безпосередньо позивачем або відповідачем,
але й їх представниками.

Кредитор, який доручав представляти свої інтереси в
суді іншій особі, робив застереження, що цей
представник може залишити собі усе, що буде
стягнуто за позовом.

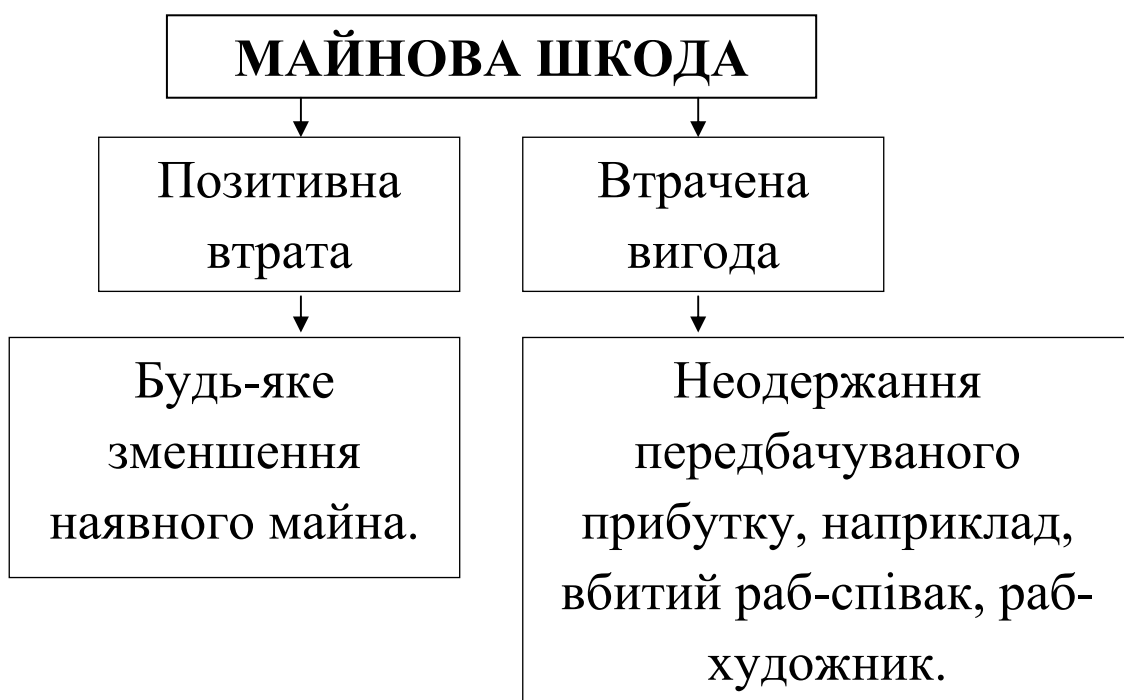
Кредитор, який уступав своє право вимоги за
зобов'язанням називався цедентом, а процесуальний
представник, до якого переходило це право, -
цесіонарієм.

4. Виконання зобов'язання

Виконання зобов'язання - полягає в здійсненні зобов'язаною особою (боржником) дій, що становлять його зміст.

Майнова шкода - обчислене в грошовій сумі будь-яке зменшення наявного майна та інше ущемлення майнового інтересу однієї особи, заподіяне протиправними діями іншої особи.

ПРИНЦИПИ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Належне
виконання
зобов'язання

Належними
сторонами;
Щодо належного
предмета;
У належний
спосіб;
У належний
строк;
У належному
місці.

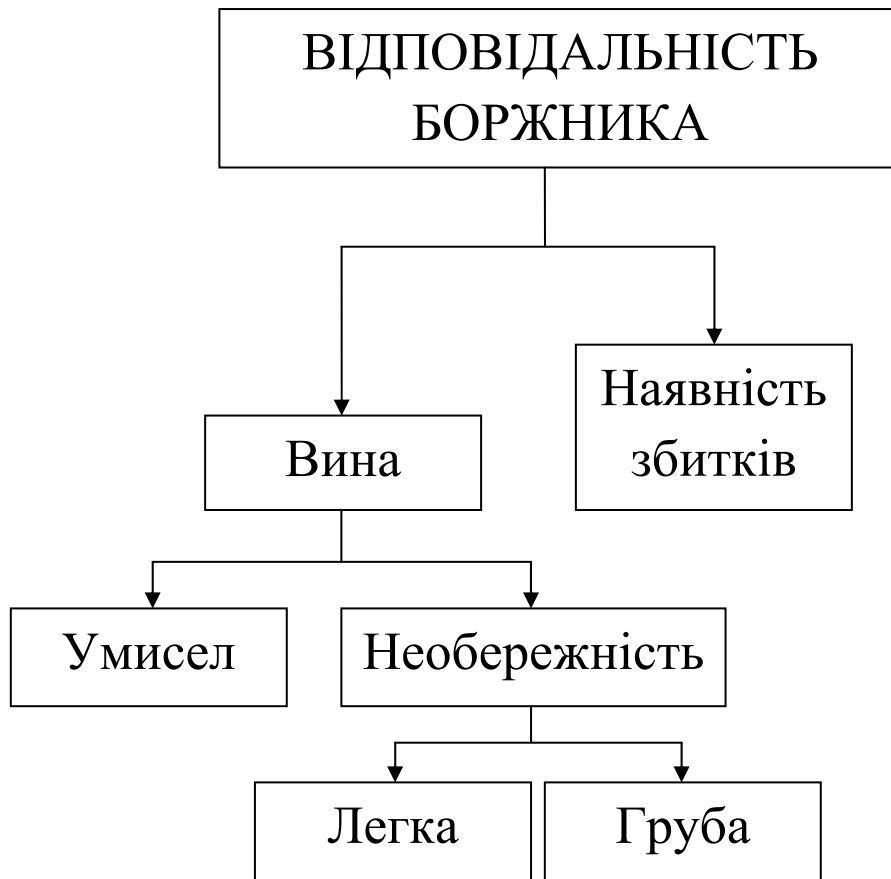
Справедливість,
добросовісність
та розумність

Справедливість,
добросовісність
та розумність є
одними із
основоположних
засад цивільного
законодавства (п.
6 ст. 3 ЦК). Тому
дії сторін і при
виконанні
зобов'язання
мають
відповідати цим
засадам.

Реальне
виконання
зобов'язання

Принцип
реального
виконання слід
розуміти як
виконання
зобов'язання в
натурі, тобто
вчинення саме
тих дій, що
становлять зміст
зобов'язання.

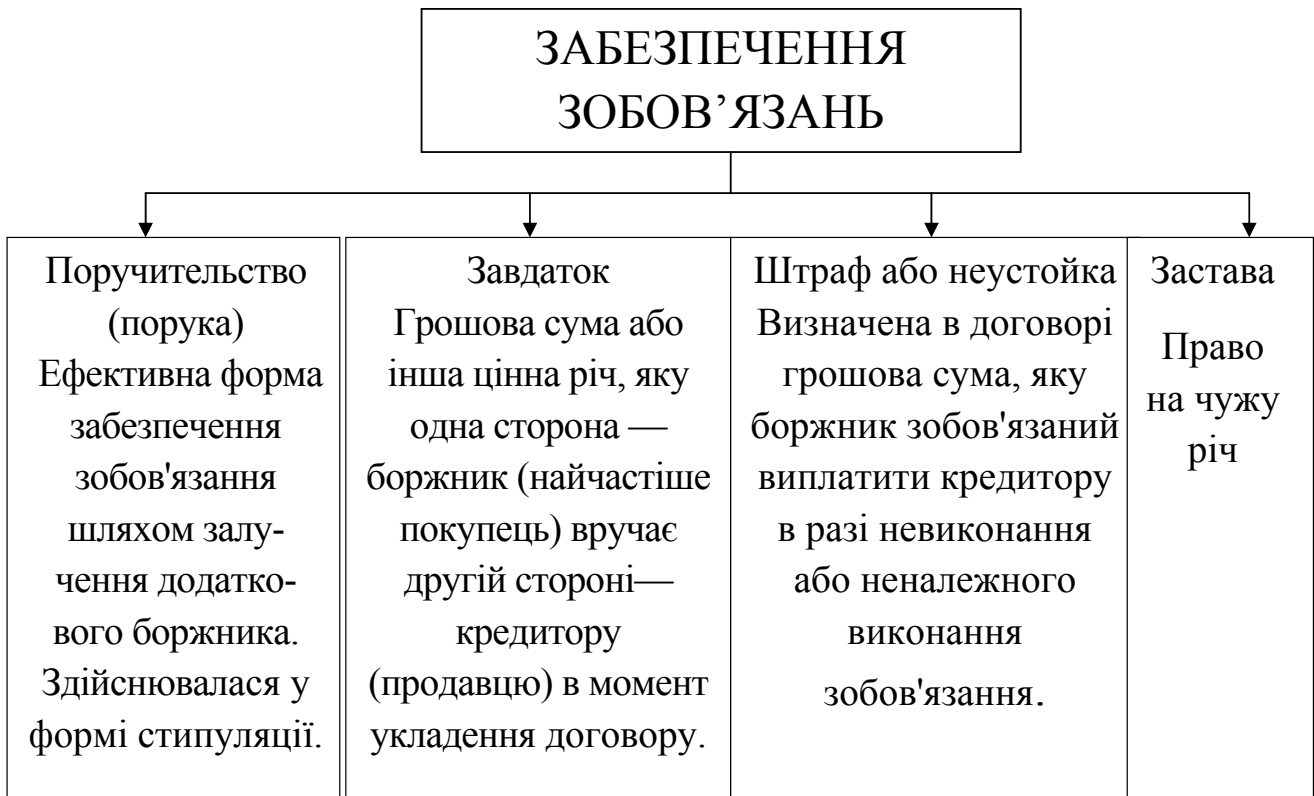
5. Наслідки невиконання зобов'язання.

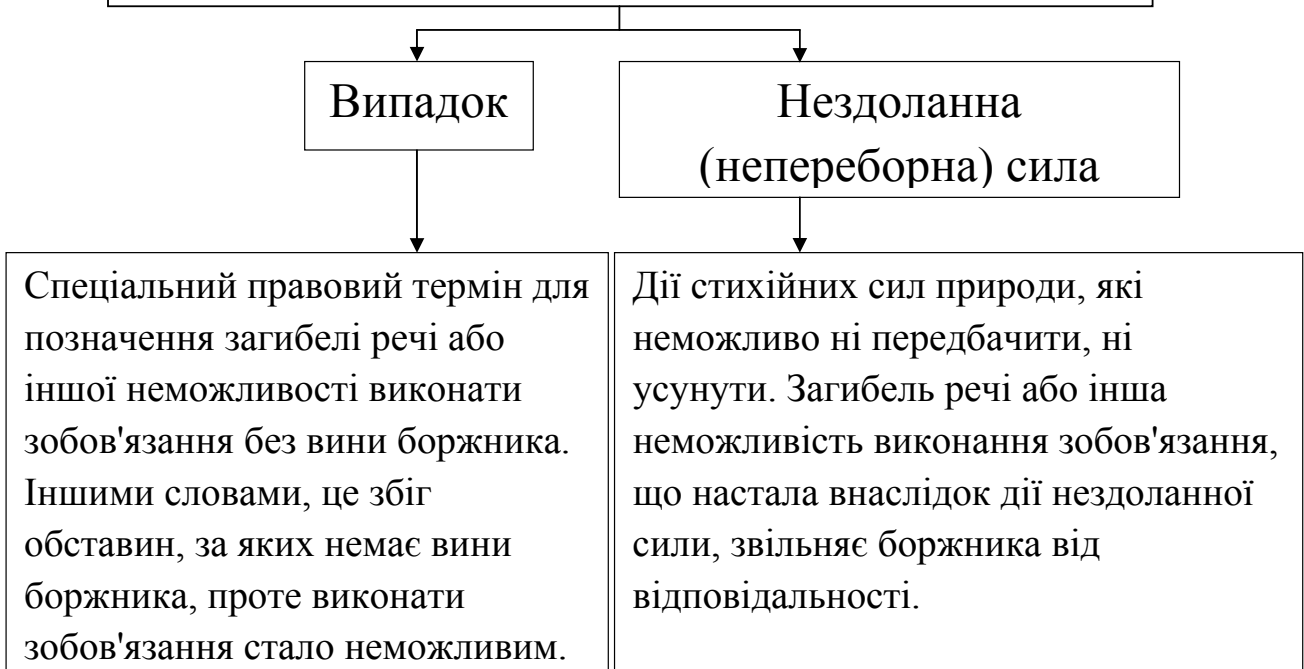
Відповідальність у римському праві ґрунтувалася на принципі вини: є вина — є відповідальність, немає вини — немає відповідальності.

Якщо зобов'язання не було виконано або виконано неналежне, проте в цьому не було вини боржника, він відповідальності не ніс.

6. Забезпечення зобов'язань.

ПІДСТАВИ ЗВІЛЬНЕННЯ БОРЖНИКА ВІД ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Питання для самоконтролю.

1. Дайте визначення поняття «зобов'язання».
2. Охарактеризуйте основну відмінність речового та зобов'язального права.
3. Подайте класифікацію зобов'язань за римським правом.
4. Як називають сторін зобов'язання?
5. Охарактеризуйте перелік підстав виникнення зобов'язання, який виробила римська юриспруденція. Що називають юридичним фактом?
6. Як розуміли зміст зобов'язання римські юристи?
7. Дайте детальну характеристику вимог належного виконання зобов'язання.
8. Якими способами забезпечували виконання зобов'язань у Стародавньому Римі? У чому полягає відмінність між завдатком і заставою?
9. Які наслідки за римським правом мало невиконання або неналежне виконання зобов'язання?
10. Охарактеризуйте способи припинення зобов'язання за римським правом.

СЛОВНИК

1. **Obligatio est juris vinculum quo necessitate abstringimur solvendae rei secundum nostrae civitatis jura** – зобов'язанням є правові ланцюги, що примушують нас щось виконати відповідно до законів нашої держави.
2. **Facere**– робити
3. **Dare**– дати
4. **Praestare**– надати
5. **Obligationimur aut re, aut verbis, aut simul utroque, aut consensu, aut lege, aut jure honorario, aut necessitate, aut ex peccato** – ми зобов'язуємося речами, словами, одночасно тим і іншим, законом, преторським правом, необхідністю або правопорушенням
6. **Obligatio**– обов'язання
7. **Odebitor** – сторона зобов'язана
8. **Creditor** – сторона уповноважена
9. **Obligatio vel ex contractu** – зобов'язання з договорів
10. **Obligatio vel ex delicto**– зобов'язання з деліктів

ТЕМА 6. Окремі види договорів і позадоговірних зобов'язань

1. Вербальні контракти. Стипуляція. Літеральні (письмові контракти).

Вербальними (лат. *verbum* – слово) називали договори, які уклалися на підставі усного проголошення певних слів, формул або фраз. Сутність вербальних договорів найбільшою мірою відображає стипуляція Це договір, що встановлювався у формі певного запитання майбутнього кредитора і відповідної відповіді майбутнього боржника.

Письмовими (лібральні) контрактами називали договори, які уклалися письмово. Синграф — фіксований у письмовому документі факт передачі кредитором певної суми грошей боржникові.

Консенсуальні - контракти Укладення договору досягалося тут простою угодою сторін.

ВЕРБАЛЬНІ КОНТРАКТИ

Клятвена обіцянка вільновідпущеника	Стипуляція	Встановлення приданого
Jusjurandum liberti - це різновид вербального контракту, який виникав у випадку проголошення вільновідпущеником клятви надавати послуги патрону.	Stipulatio – це усний договір, укладений шляхом запитання майбутнього кредитора і відповіді боржника, яка збігається із запитанням.	Dotis dictio – це різновид вербального контракту, який виникав у випадку, якщо на усну заяву особи, яка встановлювала придане, наречений давав свою згоду.

Клятвена обіцянка вільновідпущеника

В самій обіцянці досить чітко зазначалися, які саме послуги необхідно буде надавати, а також їх зміст, якість, тривалість та періодичність. Однак ці послуги не обов'язково повинен був споживати патрон особисто. Він міг наказати вільновідпущенику виконати обіцянку на користь своїх товаришів. Власник раба за своїм бажанням міг відпустити його на волю. Однак досить часто він хотів і в подальшому користуватися його послугами. Особливо нагальною була така потреба у випадку, коли раб мав особливі таланти чи спеціальні навички. У зв'язку з цим власник раба був зацікавлений у виникненні зобов'язання, за яким його колишній раб не поривав би з ним зв'язків і в подальшому і при потребі надавав би йому допомогу.

Однак проблема полягала в тому, що раб не був суб'єктом права, а тому його обіцянки в цьому статусі не породжували бажаних наслідків. Саме цим обумовлена в практиці Давнього Риму дволанкова процедура виникнення зобов'язання між патроном (*patronus*) і вільновідпущеником (*libertinus*). Так, ще будучи в рабстві раб давав клятвену обіцянку, що і після його звільнення на свободу він залишатиметься зв'язаним перед своїм патроном певними повинностями. Так клятва породжувала лише натуральне зобов'язання (*obligatio naturalis*). Тому після звільнення вільновідпущеник приймав на себе відповідне зобов'язання уже у вигляді клятвеної обіцянки, яка оформлялася вербальним контрактом, у зв'язку з чим таке зобов'язання забезпечувалося примусовою охороною.

Таким чином, хоча на вільновідпущенику лежав обов'язок проявляти відданість і надавати послуги своєму патрону, цей обов'язок набував юридичного характеру і забезпечувався позовним захистом лише у випадку, якщо вільновідпущеник приймав на себе таке зобов'язання шляхом проголошення клятви.

Стипуляція

Під цією назвою зазначений договір фігурував, коли він розглядався зі сторони кредитора. Зі сторони боржника він виступав під назвою обіцянка (*sponsio*).

Встановлення приданого

Якщо при стипуляції ініціатива виникнення зобов'язання виходила від кредитора („Обіцяєш дати тисячу?“), то при встановленні приданого – від боржника („Отримаєш в придане тисячу?“). Це зобов'язання могла взяти на себе майбутня дружина, будь-який з її боржників чи висхідних родичів. Кредитором у цьому випадку був наречений. Саме йому належало право вимагати передачі приданого, яке могло складатися з грошових коштів чи речей. При Юстиніані цей різновид вербального контракту вийшов з ужитку.

2.Реальні контракти.

Реальні контракти

Набували юридичної чинності в момент фактичної передачі речі.

Позика

Позика (Mutuum) — це реальний контракт, за яким одна сторона (позикодавець) передає іншій стороні (позичальнику) певну суму грошей або родових речей у власність, а позичальник зобов'язаний повернути позикодавцю таку суму грошей або таку саму кількість родових речей.

Позичка

Позичка (Commodatum) — реальний контракт, за яким одна сторона (комодант) передає іншій особі (комодата-рію) індивідуально-визначену річ у тимчасове безплатне користування, а позичальник (комодатарій) зобов'язується повернути ту саму річ у справному стані.

Зберігання

Зберігання (Depositum) — це реальний контракт, за яким одна сторона (депонент) передає іншій стороні (депозитарію) індивідуально-визначену річ на схов, зберігання.

Застава

Договір застави укладався у тих випадках, якщо застава супроводжувалася передачею речі заставодержателю.

Реальні контракти набували юридичної чинності в момент фактичної передачі речі, без якої договору взагалі не виникало. Предметом цього договору була саме передача речей однією особою іншій.

3. Концесуальні контракти.

Концесуальні контракти

Укладення договору досягалося тут простою угодою сторін.

Договори купівлі-продажу

Договір купівлі-продажу (emptio-venditio) – це договір, за яким продавець (vendedor) зобов'язується передати покупцю річ (res) чи товар (merx), а покупець (emptor) зобов'язується прийняти річ чи товар і сплатити обумовлену вартість (pretium).

Найму (речей, послуг, роботи)

Наймання речі (locatio-conductio rei) - це наймання однією особою в іншої особи однієї речі або декількох певних речей у тимчасове користування на певний термін і за певну плату.

Договір найму послуг (locatio-conductio operarum) - це договір між найманим робітником і наймачем, за яким робочий надає робочу силу, а роботодавець використовує її, оплачуючи робочий час.

Договір підряду (locatio-conductio operis) - це договір, за яким одна сторона (підрядник - locator) зобов'язується виконати певну роботу (opus) за завданням другої сторони (наймач, замовник - conductor), а замовник зобов'язується оплатити виконану роботу.

Доручення

Договір доручення полягав у тому, що одна особа (довіритель, мандат) доручало, а інша особа (мандатарий, повірений) приймало на себе виконання безоплатно будь-яких дій.

4.Безіменні контракти.

ТИПИ БЕЗІМЕННИХ КОНТРАКТІВ

1. Я передаю тобі право власності на річ з метою, аби ти мені передав право власності на іншу річ

2. Я передаю тобі право власності на річ з метою, аби ти виконав певну дію на мою користь, надав мені певну послугу тощо

3. Я здійснюю на твою користь певну дію з метою, аби ти мені передав право власності на певну річ

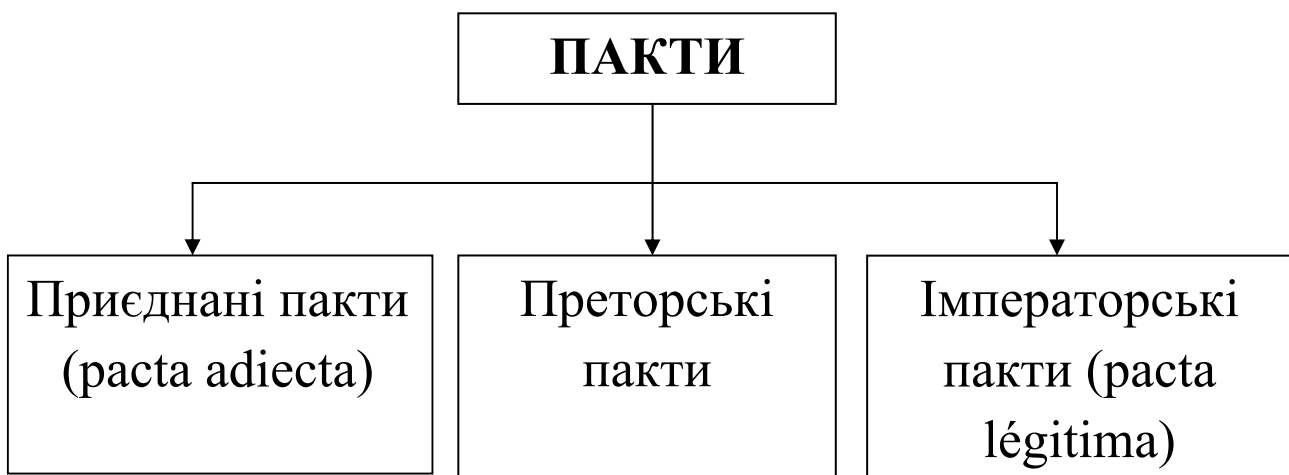
4. Я здійснюю на твою користь певну дію з метою, аби ти здійснив на мою користь також певну дію

5. Зобов'язання ніби з договорів

НАЙПОШИРЕНІШІ ДОГОВОРИ

Договори міни (permutatio)	<p>Це такий контракт, за яким одна сторона передавала іншій стороні у власність яку-небудь річ (речі) з тим, що друга сторона натомість передасть у власність іншу річ, еквівалентну за вартістю .</p> <p>Особливість міни – у відносинах між сторонами можуть виникати ті ж проблеми, що й у відносинах між продавцем і покупцем</p>
Оціночний договір (contractus aestimatorius)	<p>Це контракт, за яким одна сторона передавала іншій певну річ для продажу за обумовлену ціну, а друга сторона повинна була передати першій обумовлену суму або повернути саму річ .</p> <p>Особливість оціночного договору – ризик випадкової загибелі речі бере на себе перекупник, хоча й не є її власником. Юридична природа цього оціночного договору – він є договором комісії</p>

6. Пакти.

Питання для самоконтролю.

1. Що було основною рисою вербальних контрактів?
2. Які три види найму розрізняли у римському праві?
3. Що означали літеральні контракти?
4. Що необхідно було щоб договір купівлі-продажу був укладений?
5. Що означав договір найму та які три види найму розрізняли у римському праві?
6. Коли реальні контракти вважаються укладеними?
7. Які чотири види реальних контрактів виділяло римське право?
8. У якому договорі сторонами були комодант та комодатарій та які їх обов'язки?
9. Коли вважався укладеним договір застави?
10. Безіменні контракти почали захищатися претором, а римські юристи класифікували їх за допомогою яких словесних формул?

СЛОВНИК

1. **Stipulatio poenae** – штрафна стипуляція, неустойка
2. **Accesio**– додаткове зобов'язання поручителя (додатково до головного зобов'язання)
3. **Acquietantia** – звільнення від зобов'язання, сплата боргу
4. **Ad grave damnum** – до великого збитку
5. **Cautio pro expensis** – забезпечення витрат
6. **Caveat venditor** – продавець діє на свій ризик
7. **Cessio**– поступка, передача. Переведення боргової вимоги на іншу особу
8. **Conguisitor** – набувач
9. **Damna** – відшкодування збиткі
10. **Debere** – бути зобов'язаним, бути в боргу
11. **Verbum**– слово
12. **Verbis** – вербальні контракти. Це усні контракти, для укладення яких необхідно в установленій послідовності промовити строго визначені слова
13. **Stipulatio** – вимовляння, благання (вигод). Стипуляція – це усний договір, укладений шляхом запитання майбутнього кредитора і відповіді боржника, яка збігається із запитанням
14. **Causa** – підстава. Юридичні наслідки породжувало дотримання форми, а підстава до уваги не приймалася
15. **Jusjurandum liberti** – клятвена обіцянка вільновідпущеника. Це різновид вербального

контракту, який виникав у випадку проголошення вільновідпущеником клятви надавати послуги патрону

16. Dotis dictio – встановлення приданого. Це різновид вербального контракту, який виникав у випадку, якщо на усну заяву особи, яка встановлювала придане, наречений давав свою згоду

17. Adversaria– журнал, як відомий тип книг

18. Codex accepti et expensi– книга прибутків і видатків як відомий тип книг

19. Syngrapha – письмовий документ. Це документ, написаний в присутності свідків від імені третьої особи, який засвідчував факт передачі кредитором певної грошової суми боржнику, скріплювався підписами сторін та свідків

20. Emptio-venditio – договір купівлі-продажу. Це договір, за яким продавець (venditor) зобов'язується передати покупцю річ (res) чи товар (merx), а покупець (emptor) зобов'язується прийняти річ чи товар і сплатити обумовлену вартість (pretium).

ТЕМА 7. Спадкове право

1. Спадкове право. Основні поняття.

ФОРМИ ОТРИМАННЯ СПАДЩИНИ

За законом

За заповітом

Якщо померлий не залишав заповіту або залишений заповіт не набував дії (спадкоємець помирає раніше за спадкодавця), то настає спадкування за законом.

Заповіт - це виражене в законній формі розпорядження власника своїм майном на випадок смерті. Оскільки в римській сім'ї єдиним і неподільним власником майна був домовладика, то на випадок смерті тільки він міг розпоряджатися своїм майном, і вказувати, кому, в якому порядку і в яких частках повинно перейти його майно.

2. Основні етапи розвитку римського спадкового права.

У багатовіковій історії римського спадкового права можна виокремити чотири етапи:

Спадкування за jus civile

Hereditas (спадкування за jus civile) — регламентувалося Законами XII таблиць, які передбачали спадкування за заповітом і спадкування за законом. Однак через сімейний характер власності давнього періоду основним видом було все ж спадкування за законом. Вважалося абсолютно нормальним після смерті глави *familii* залишати його майно тій самій *familii*, оскільки воно створювалося працею всіх її членів. Проте Закони XII таблиць спадкування за заповітом визнають уже переважною формою спадкування. Принцип свободи заповіту майже утвердився, а кровне споріднення ще не стало пануючим, і тому спадкування за законом не обмежувало свободи заповіту.

Спадкування за преторським

Спадкування за преторським едиктом. Істотні зміни в спадкове право внесла преторська практика. Преторські реформи спадкового права почали розвиватися ще у період ранньої республіки і поширилися у період принципату.

Спадкування за імператорськими

Спадкування за імператорськими законами. У період імперії було прийнято чимало сенатус-консультів та імператорських конституцій, спрямованих на подальше удосконалення римського спадкового права. Проте все ще не існувало чіткої, закінченої системи. Спадкове право, особливо спадкування за законом, залишалось досить складним, обтяженим численними уточненнями і додатками, заплутаним інститутом. В такому вигляді воно і було зафіксоване під час систематизації Юстиніана.

Спадкування у «праві Юстиніана» (власне, вже «післяримське право»)

Спадкування у «праві Юстиніана». Тут варто нагадати, що «право Юстиніана» не є власне римським правом. Разом з тим, система спадкування, яку часто вважають суто «римською», була сформована саме у ту добу. Тому далі викладаються відповідні положення спадкового права «за Юстиніаном». У 529 р. новела 115 Юстиніана приводить у чітку систему спадкування за заповітом і, зокрема, необхідне спадкування. У 529 р. новелою 118, а в 529 р. новелою 127 реформується спадкування за законом. Отже, реформа Юстиніана завершила становлення римського спадкування, створивши чіткий правовий інститут, в якому враховані нові соціально-економічні умови Римської імперії, закінчено утвердження когнатського споріднення, що тим самим зміцнило спадкування за законом.

3.Спадкування за законом.

СПАДКОДАВЕЦЬ

```
graph TD; A[СПАДКОДАВЕЦЬ] --> B[1 ЧЕРГА: діти, у тому числі зачаті за життя спадкодавця та народженні після його смерті, той з подружжя, який його пережив, та батьки.]; B --> C[2 ЧЕРГА: найближчі агнати, рідні брати та сестри спадкодавця, його баба та дід як з боку батька, так і]; C --> D[3 ЧЕРГА: рідні дядько та тітка спадкодавця.]; D --> E[4 ЧЕРГА: входили усі інші родичі без обмеження ступенів.]; E --> F[5 ЧЕРГА: чоловік або жінка, які пережили одне одного.];
```

1 ЧЕРГА: діти, у тому числі зачаті за життя спадкодавця та народженні після його смерті, той з подружжя, який його пережив, та батьки.

2 ЧЕРГА: найближчі агнати, рідні брати та сестри спадкодавця, його баба та дід як з боку батька, так і

3 ЧЕРГА: рідні дядько та тітка спадкодавця.

4 ЧЕРГА: входили усі інші родичі без обмеження ступенів.

5 ЧЕРГА: чоловік або жінка, які пережили одне одного.

Усунення від права спадкування

УСУНЕННЯ ВІД ПРАВА СПАДКУВАННЯ

Не мають права на спадкування за законом одна після одної особа, шлюб між якими є недійсним або визнаний таким за рішенням суду.

За рішенням суду особа може бути усунена від права на спадкування за законом, якщо буде встановлено, що вона ухилялася від надання допомоги спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані.

Ці положення поширюються на всіх спадкоємців, у тому числі й на тих, хто має право на обов'язкову частку у спадщині, а також на осіб, на користь яких зроблено заповідальний відказ.

4. Легати. Види легатів

ЛЕГАТ - заповідальний відказ, безоплатне заповідальне розпорядження спадкодавця, яке робилося у заповіті спадкодавцем, щодо надання спадкоємцям деяких грошових сум або речей визначеній особі, в силу чого виникало сингулярне спадкування

Легати			
Легат віндикаційний	Легат дамнаційний	Легат престаційний	Легат непере- шкоджаючий
<p>Цей легат встановлювався за допомогою слів і містив розпорядження про передачу певної речі або сервітуту.</p> <p>Особа-легатарій одержувала річ під час прийняття спад-коємцем спадщини або право на сервітут і могла у випадку затримки пред'явити тут же віндикаційний позов, від чого сам легат дістав свою назву.</p>	<p>За цим легатом легатарію надавалося тільки право вимагати від спадкоємця виконання волі спадкодавця (наприклад, купити якусь цінну річ за певну суму і передати іншому. Для захисту свого права легатарій мав тільки особистий позов до спадкоємця.</p>	<p>Самими римськими юристами цей легат трактувався по-різному. Сабініанці вважали, що за цим легатом одному з декількох спадкоємців давалася певна річ додатково до спадкової частки.</p>	<p>За цим легатом спадкоємець зобов'язувався тільки дозволити (не перешкоджати) легатарію взяти відписану йому річ. Цей легат є певним різновидом другого легату.</p>

5. Відкриття спадщини.

Відкриття спадщини відбувається у момент смерті спадкодавця.
У момент відкриття спадщини спадкоємці ще не стають її власниками. Для цього слід здійснити такі юридичні дії:

Вжити заходів щодо повного виявлення спадкового майна та його охорони.
З цією метою провадився інвентаризаційний опис виявленого спадкового майна, що слугувало правовою підставою визначення його складу (активу й пасиву);

Виявити і визначити кредиторів і боржників, місце їх знаходження, розміри вимог і боргів тощо.

Виявити потенційних спадкоємців.

Вони могли знаходитися як у місці відкриття спадщини, так і далеко від нього — в провінціях, походах тощо. Треба було підготувати спадщину до прийняття спадкоємцями, для чого необхідний був певний, а інколи тривалий час.

Кредитори спадкодавця, заінтересовані в задоволенні своїх вимог у найкоротший строк, могли просити спадкоємців дати відповідь, приймають вони спадщину чи відмовляються від неї.
Відповідно до цього спадкоємці зверталися до суду з проханням призначити їм строк для роздумів. Цей строк міг бути визначений до 9 місяців, а імператором — до одного року.

Питання для самоконтролю.

1. Дайте визначення поняття «спадкування (hereditas)». Яке місце займав інститут спадкування серед інших інститутів римського приватного права?
2. Що римські юристи розуміли під спадщиною? Чи існувала спадщина тоді, коли у її складі не було майна (речей) взагалі, а також коли борги померлої особи перевищували її права і вимоги?
3. Коротко охарактеризуйте етапи розвитку римського спадкового права та, відповідно, види порядків спадкування за римським правом.
4. Чим зумовлена поява спадкування за преторським едиктом і в чому воно полягало?
5. Охарактеризуйте сутність заповіту та умови, з додержанням яких він набував сили.
6. Які види (форми) заповіту практикувалися в Стародавньому Римі? У чому полягає відмінність між приватними і публічними заповітами?
7. Охарактеризуйте історичні особливості спадкування за законом у Стародавньому Римі. Які існували черги спадкоємців?
8. Як відбувалося прийняття спадщини (hereditas aditio) за римським правом? Що римські юристи розуміли під спадковою трансмісією (transmissio delationis)?
9. Назвіть спільні і відмінні риси легатів і фідейкомісів.
10. Які способи захисту спадкових прав застосовувалися в Стародавньому Римі?

СЛОВНИК

1. **Lexhæ reeditatem** – спадкове право
2. **Tertium**– спадкування.
3. **Intercedat testatoris** – спадкодавець.
4. **Herede** – спадкоємець.
5. **Singulari componuntur** – сингулярне наступництво.
6. **Autem** – заповіт.
7. **Eorumque successoribus**– свої спадкоємці
8. **Alienaheredes** – чужі спадкоємці
9. **Applicatio nemformal** – формальна заява
10. **Apostohcae legato provocatum** – легат.

ТЕМА 8. ЗАХИСТ ПРИВАТНИХ ПРАВ. ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС У ДАВНЬОМУ РИМІ

1.Розподіл цивільного процесу.

Легісакційний процес (legisactiones) Історично склався першим. Він існував в епоху квіритського права, яка згідно з періодизацією історії римського права припадає на перший — архаїчний період. Характерними рисами цього процесу були жорсткий формалізм і урочистість. Він являв собою складний обряд, що складався з дій ритуального характеру.

Формулярний процес (per formulas) Його поява була обумовлена новими соціально-економічними умовами, які склалися наприкінці існування республіки та були пов'язані з розвитком державності, поширенням комерційних відносин, розширенням території торговельних стосунків. Формула за своєю суттю була дуже гнучким процесуальним засобом. У задалегідь установлені претором формули захисту вносилися конкретні дані щодо певного конфлікту осіб і в такий спосіб формула позову індивідуалізувалася.

Екстраординарний (extra ordinem), або когніційний, процес (cognitio extra ordinem) - надзвичайний порядок розгляду судового спору, який витікав з безпосередньої діяльності претора щодо здійснення правового захисту. Був встановлений Конституцією 294 р. як єдина форма процесу. Екстраординарний процес сприйняв принципи колишніх форм цивільного процесу: діспозитивності та змагальності. В екстраординарному процесі судові функції здійснювалися адміністративними органами .

ПРОЦЕС ПО ФОРМУЛІ (performulas)

Демонстрація

(лат. demonstratio — опис) описувала підставу позову, ті юридичні факти, які породили право позивача і обов'язок відповідача;

Інтенція

(лат. intentio — притязання) — полягала в заяві, твердженні позивача про належність йому певного права;

Кондемнація (лат. condemnatio — осуд)

— надавала судді право осудити чи виправдати відповідача, якщо підтвердяться або не підтвердяться доводи позивача;

Ад'юдикація

(adiudicatio — присудження) — наділяла суддю повноваженнями присудити кожній із сторін окремі речі або права. Ця частина характерна тільки для справ про поділ майна чи меж земельних ділянок.

Поняття та види позовів.

Позов (actio) — це право домагатися через суд того, що тобі належить. Іншими словами, позов — це звернення до суду за захистом своїх порушених прав.

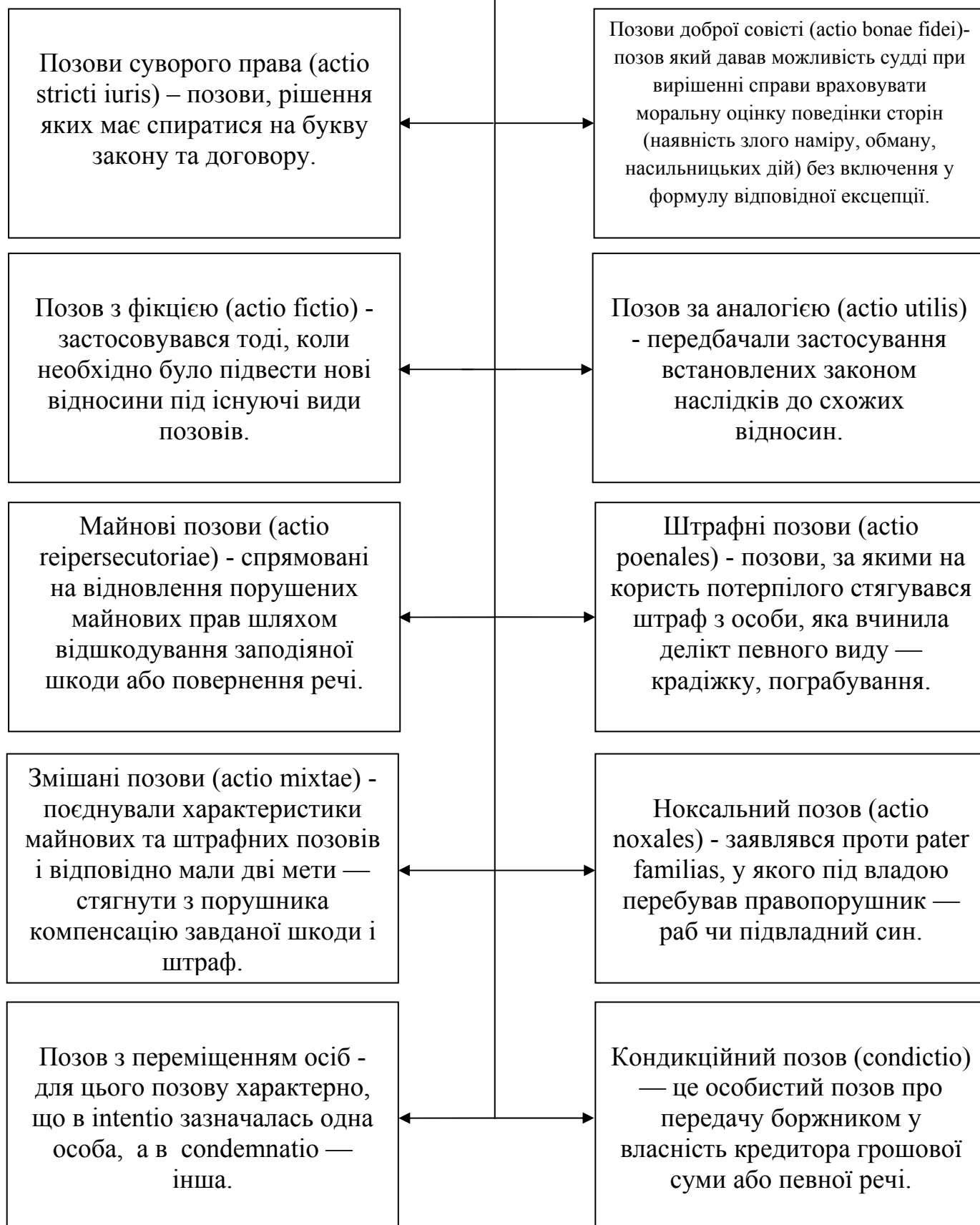
Позови в давньоримському праві становили цілу систему, яка включала різні їх види.

Кожний позов був призначений для певної категорії спорів.

За часів формулярного процесу претор мав право подавати позов, виходячи з принципу добра і справедливості, а не з наявності норми права.

У преторських едиктах наводилися формули окремих позовів, розроблених щодо відносин, які одержували правовий захист з боку претора.

ВИДИ ПОЗОВІВ

КЛАСИФІКАЦІЯ ПОЗОВІВ

Залежно від того, на захист яких прав був спрямований:

Речовий позов — (*actio in rem*) - подавався з метою захисту права власності або іншого речового права (сервітутного, заставного та ін.).

Особистий позов — (*actio in personam*) заявлявся проти особи, зобов'язаної на користь позивача на підставі контракту чи делікту.

Залежно від підстав позову:

Цивільні позови (*civiles*) - що ґрунтувалися на *ius civile*

Позови магістратів (*honorariae*) — позови вводилися претором для захисту нових відносин, які не вписувалися у квіритське право.

Питання для самоконтролю.

1. Що таке легісакційний процес?
2. Охарактеризуйте роль претора у стародавньому римському процесі.
3. Що таке позов?
4. В чому різниця між легісакційним процесом та формулярним?
5. Що таке особистий позов?
6. Що таке інтенція?
7. Назвіть характерні риси кондемнації?
8. Назвіть особливості екстраординарного процесу?
9. Що таке позов з фікцією?
10. Охарактеризуйте позов доброї совісті.

СЛОВНИК

1. **Legisactiones** – легісакційний процес.
2. **Performulas** – формулярний процес.
3. **Cognition esextraordinem** – екстраординарний процес.
4. **Actio stricti iuris** – позови суворого права.
5. **Actio bonae fidei** – позови доброї совісті.
6. **Actio utilis** – позов за аналогією.
7. **Actio reipersecutoriae** – майнові позови.
8. **Condemnatio** – кондемнація (condemnatio).
9. **Actio noxales** – ноксальний позов.
10. **Performulas** – процес по формулі.

Запитання для підготовки

1. Предмет римського приватного права.
2. Етапи розвитку римського права.
3. Вплив римського права на національне право України.
4. Принципи, які надають сили римському праву.
5. Які Ви знаєте елементи римського права (jus)?
6. Яка відмінність римського приватного права від римського цивільного права?
7. Рецепція римського права.
8. Система римського права.
9. Характерні особливості римського приватного права.
10. Поняття звичаю та звичаєвого права.
11. Закони та плебісцити. Складові частини закону.
12. Роль римського приватного права та його значення для сучасної цивілістики.
13. Кодифікація Юстиніана.
14. Діяльність юристів як джерело правоутворення.
15. Закон про цитування.
16. Які Ви знаєте види імператорських конституцій?
17. Поняття джерел права.
18. Джерела правоутворення римського права.

19. Поняття римського сімейного права.
20. Загальна характеристика римських судових процесів та їх види.
21. Які характерні відмінності екстраординарного процесу від формулярного?
22. Поняття судового процесу.
23. Загальна характеристика легісакційного процесу.
24. Мета захисту суб'єктивних прав.
25. Статусні суди.
26. Яка відмінність формулярного процесу від легісакційного?
27. Колізія та кумуляція позовів.
28. Що таке літисконтестація?
29. Сторони судового процесу.
30. Преторська формула, її складові частини.
31. Поняття і види позовів.
32. Поняття статусного права.
33. Яка відмінність позовної давності від законних строків?
34. Зміст правоздатності.
35. Поняття здійснення прав.
36. Які фактори впливали на правоздатність?
37. Обмеження дієздатності.

38. Поняття та види юридичних осіб.
39. Умови створення та припинення юридичної особи.
40. Поняття правоздатності.
41. Поняття дієздатності.
42. Характерні особливості юридичної особи.
43. Поняття та види споріднення в римській сім'ї.
44. Зміст батьківської влади.
45. Поняття шлюбу та його види.
46. Що таке конкубінат?
47. Умови вступу до шлюбу.
48. Особисті і майнові відносини подружжя в шлюбі.
49. Поняття емансипації.
50. Яка відмінність усиновлення від узаконення?
51. Припинення шлюбу.
52. Дарування між подружжям.
53. Встановлення батьківської влади.
54. Які Ви знаєте види речових прав?
55. Поняття речей та їх види.
56. Поняття речового права.
57. Яка відмінність речового права від зобов'язального?
58. Поняття плодів та майна.

59. Які Ви знаєте форми преторського захисту?
60. Поняття та зміст права власності.
61. Яка відмінність віндикаційного позову від негаторного?
62. Речові позови захисту права власності.
63. Яка відмінність похідного способу набуття права власності від первісного?
64. Правомочності власника.
65. Що таке traditio?
66. Які Ви знаєте види права власності?
67. Способи набуття права власності.
68. Набуття права власності за давністю.
69. Первісний спосіб набуття права власності.
70. Поняття та види сервітутів.
71. Особливі види сервітутів.
72. Поняття та форми заставного права.
73. Що таке ручна застава?
74. Поняття фідучіарної угоди.
75. Поняття права на чужі речі.
76. Виникнення і втрата сервітутів.
77. Чим відрізняються земельні сервітути від емфітевзису?
78. Особисті сервітути.

79. Яка відмінність суперфіцію від емфітевзису?
80. Втрата права власності.
81. Захист та заперечення проти позову
82. Поняття іпотеки.
83. Суттєві елементи договору.
84. Випадкові елементи договору.
85. Які Ви знаєте земельні сервітути?
86. Виникнення батьківської влади.
87. Припинення батьківської влади.
88. Які Ви знаєте види зобов'язань?
89. Підстави виникнення зобов'язань.
90. Яка відмінність договору від зобов'язання?
91. Сторони у зобов'язанні.
92. Виконання зобов'язання.
93. Поняття зобов'язання
94. Джерела зобов'язань.
95. Поняття і класифікація договорів.
96. Зміст договору.
97. Умови дійсності договорів.
98. Захист права власності.
99. Які договори називаються консенсуальними?

100. Яка відмінність контрактів від пактів?
101. Які договори складають групу реальних?
102. Що таке вербальні договори?
103. Поняття літеральних договорів.
104. Що таке стипуляція та її характеристика?
105. Що означає термін «римське право»?
106. Яка відмінність сінграфів від хірографів?
107. Наслідки невиконання зобов'язань.
108. Зобов'язання ніби з договорів.
109. Поняття громадянської честі.
110. Поняття та види деліктів.
111. Класифікація зобов'язань.
112. Припинення зобов'язання.
113. Зобов'язання ніби з деліктів.
114. Поняття спадкування.
115. Прийняття спадщини.
116. Форма заповіту.
117. Що таке спадкова трансмісія?
118. У яких випадках настає спадкування за законом?
119. Спадково-правові відносини.
120. Час відкриття спадщини.

121. Поняття спадкового права.
122. Поняття та умови дійсності заповіту.
123. Спадкування за заповітом.
124. Яка відмінність універсального наступництва від сингулярного?
125. Легати і фідеїкоміси.
126. Законна частка у спадкуванні.
127. Позбавлення громадянської честі.
128. Опіка і піклування: порядок встановлення та припинення.
129. Яка відмінність одностороннього договору від двостороннього?
130. Складові системи римського приватного права та їх характеристика.
131. Володіння і тримання.
132. Заміна осіб в зобов'язанні.
133. Становлення Римської держави.
134. Поняття та види володіння.
135. Форми договорів.
136. Захист спадщини.
137. Що таке *capitis deminutio*?
138. Володіння і похідне володіння.

Терміни:

1. *Actio nihil aliud est quam ius, quod sibi debetur iudicio persequendi* — позов є не що інше, як право (особи) здійснювати в судовому порядку свою вимогу.
2. *Ad impossibilia nemo obligatur* — до неможливого нікого не зобов'язують
3. *Animo felonico* — зі зловмисним наміром.
4. *Animus possidendi* — намір вважати певну річ своєю.
5. *Apices juris* — юридичні тонкощі.
6. *Apiscimur possessionem corpore et animo, neque per se animo aut per se corpore* - ми вступаємо до володіння і фізично, і волею, і ніколи — тільки волею або тільки фізично.
7. *Audiatur et altera pars* — слід вислухати і другу сторону.
8. *Brevia judicialia* — судові приписи.
9. *Calumnia* — хибне звинувачення.
10. *Casus delicti* — випадок правопорушення.
11. *Casus improvisus* — непередбачений випадок.
12. *Causae cognitio* — з'ясування справи.
13. *Cogitationis poenam nemo patitur* — ніхто не несе відповідальності за думки.
14. *Compos mentis* — в здоровому розумі.
15. *Concubinatus* — фактичний шлюб, коли є перешкоди до вступу в законний шлюб.

16. *Condomini* — спільні власники.
17. *Confessus pro iudicato habetur* — той, хто визнав позов, програв справу.
18. *Contractus* — договір.
19. *Contractus est ultro citroque obligatio* — контракт є взаємним зобов'язанням (тобто угодою сторін).
20. *Corpore possidere* — фактичне (тілесне) володіння річчю.
21. *Corpus juris civilis* — звід приватного права, або Кодекс Юстиніана, — систематизований звід римського права, складений за імператора Юстиніана (VI ст. н. е.)
22. *Creditores accipiendos esse eos, quibus debentur in actione* — кредитори — це ті, кому повинні на підставі позову.
23. *Sit periculo* — ризикуючи.
24. *Cui prodest?* — кому це вигідно?
25. *Cui bono?* — кому це на користь?
26. *Cupidae legum juventuti* — молодь, що бажає вивчати закони.
27. *Dare* — дати.
28. *De lege ferenda* — з погляду законодавчого припущення.
29. *De lege lata* — з погляду діючого закону.
30. *Debere* — бути зобов'язаним, боржником.
31. *Debitor* — боржник.
32. *Debitor intellegitur is, a quo invito exigere pecunia potest* - під боржником розуміється той, з кого можна витребувати гроші проти його волі.

33. *Dominium ex jure* — власність за приватним правом.
34. *Dominium proprietatis* — власність.
35. *Dura lex, sed lex* — суворий закон, але це закон.
36. *Emancipatio* — звільнення з-під батьківської влади.
37. *Et delicta et poenae caput sequuntur* — за правопорушення і шкоду відповідає особисто правопорушник.
38. *Ex jure* — за правом.
39. *Ex legibus* — за законом, відповідно до закону.
40. *Ex more* — відповідно до звичаю.
41. *Ex officio* — відповідно до посадових повноважень.
42. *Facere* — робити.
43. *Facile veritas se ipsa defendet* — істина легко сама себе захистить.
44. *Fiat justitia!* — хай торжествує правосуддя!
45. *Furtum* — крадіжка.
46. *Furtum est contrectatio rei fraudulosa lucri faciendi gratia vel ipsius rei vel etiam usus eius possessionisve* - крадіжка є зловмисним відчуженням речі з метою наживи — самої речі, користування
47. *Hereditas aditio* — вступ і прийняття спадщини.
48. *Hereditas est successio in universum jus quod defunctus habuit* — спадкування — це наступництво в усіх правах, якими володіє померлий.

49. *Heredis institutio — caput et fundamentum intellegitur totius testamenti* — встановлення спадкоємця — суть і основа заповіту.
50. *Hereditas personam defuncti sustinet* — спадщина продовжує особистість померлого, тобто спадкоємець зобов'язаний виконати зобов'язання особи, яка залишила спадщину.
51. *Ignorantia juris nocet, ignoratio facti non nocet* — незнання закону не є виправданням, але незнання факту є виправданням.
52. *Impossibilium nulla obligatio* — неможливе не є обов'язковим.
53. *Incidenter* — по ходу справи.
54. *In concreto* — в кожному окремому випадку (ситуації).
55. *Injuria ex affectu facientis consistit* — образа коріниться в душевному стані того, хто ображає.
56. *In jus vocatio* — виклик до суду.
57. *Interdictum recuperandae possessionis* — інтердикти для повернення насильно втраченого володіння.
58. *Ipsa jure* — відповідно до самого права.
59. *Juris praecepta sunt haec: honeste vivere, neminem laedere, suum cuique tribuere* - приписи права такі: чесно жити, нікому не шкодити, надавати кожному належне.
60. *Jus abutendi* — право розпорядження.
61. *Jus dicere* — тлумачити право.
62. *Jus est ars boni et aequi* — право є мистецтвом добра і справедливості.

63. *Jus possidendi* — право володіння.
64. *Justitia est fundamentum regni* — правосуддя — фундамент держави.
65. *Jus utendi* — право користування.
66. *Legis peritus* — особа, яка добре знає закони.
67. *Legis virtus haec est: imperare, vetare, permittere, punire* — сила закону полягає в тому, щоб наказувати, забороняти, дозволяти, карати.
68. *Levitas animi* — легковажність.
69. *Lex contractus* — договірне право.
70. *Lex est, quod populus jubet atque constituit* - закон - це те, що народ наказує і постановляє.
71. *Libertas est potestas faciendi id, quod iure licet* - свобода є можливістю робити те, що дозволено правом.
72. *Male jure nostro uti non* — не слід нам дурно користуватися своїми правами.
73. *Mancipatio* — обряд (ритуал), який виконувався при передачі права власності на особливо цінні речі.
74. *Mater semper est certa* — мати завжди достеменно відома.
75. *Matrimonium justum*) — законний римський шлюб.
76. *Mens legis* — дух, сенс закону.
77. *Minatur innocentibus qui parcit nocentibus* — той, хто виправдовує винного, погрожує невинним.

78. *Nemo delictis exuitur* — нікого не можна звільнити від відповідальності за правопорушення.

79. *Nemo pro parte testatus, pro parte intestatus decedere potest* — не можна одночасно спадкувати одну й ту ж саму спадщину і за заповітом, і за законом.

80. *Nemo punitur pro alieno delicto* — ніхто не карається за чужі злочини.

81. *Nemo sibi causam possessiones mutare potest* — ніхто не може сам змінити собі підставу володіння.

82. *Nibil commune habet proprietas cum possessione* — немає нічого спільного між власністю і володінням.

83. *Non bis eadem re* — не можна вдруге порушувати одну й ту ж саму справу.

84. *Non tam facile parricidium excusari potest, quam fieri* — вбивство не може бути виправдане настільки легко, як вчинено.

85. *Nulla res sua servit* — власна річ не може бути об'єктом сервітуту.

86. *Nullum crimen, nulla poena sine* — немає ні злочину, ні покарання без законних підстав.

87. *Nullum crimen sine poena, nulla poena sine lege, nullum crimen sine poena legali* — немає злочину без покарання, немає покарання без закону, немає злочину без законного покарання.

88. *Nuptiae sunt conjunctio maris et feminae et consortium omnis vitae, divini et humani juris communicatio* — шлюбом є союз чоловіка і жінки, спільність всього життя, єднання божественного і людського права.

89. *Nuptias consensus facit* — взаємна угода створює шлюб.
90. *Obligatio est juris vinculum, quo necessitate obstringimur solvendae rei secundum nostrae civitatis jura* — зобов'язанням є правові ланцюги, що примушують нас щось виконати відповідно до законів нашої держави.
92. *Obligationimur aut re, aut verbis, aut simul utroque, aut consensu, aut lege, aut jure honorario, aut necessitate, aut ex peccato* — ми зобов'язуємося речами, словами, одночасно тим і іншим, законом, преторським правом, необхідністю або правопорушенням.
93. *Omne autem ius quo utimur vel ad personam, vel ad rem, vel ad actiones pertinet* — все право, яким ми користуємось, стосується або осіб, або речей, або позовів (дій).
94. *Omne ius hominum causa constitutum est* — будь-яке право встановлюється для людей (в інтересах людей).
95. *Omnis obligatio vel ex contractu vel ex delicto nascitur* — будь-яке зобов'язання виникає або з договору, або з правопорушення.
96. *Pater potestas* — батьківська влада.
97. *Patris is est quem nuptiae demonstrant* — батько той, на якого свідчить факт шлюбу (тобто батьком вважається чоловік матері дитини).
98. *Peregrini* — іноземці.
99. *Poenae non potest, culpa perennis erit* — покарання не може бути вічним, але вина перебуває вічно.
100. *Praestare* — надати.

101. *Prima facie* — на перший погляд.
102. *Privatae sunt quae singulorum hominum sunt* — приватні речі - це такі, які належать окремим особам.
103. *Quis? Quid? Ubi? Quibus auxiliis? Cur? Quomodo? Quando?*— Хто? Що? Де? З чією допомогою? Для чого? Яким чином? Коли? — Риторична схема запитань. В риторичній цім запитань призначені виявляти особу, дії, місце, співучасників, мету, спосіб та час.
104. *Quod non est in actis, non est in mundo* — чого немає в документах, того немає у світі.
105. *Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris* — не роби іншому того, чого сам собі не бажаєш.
106. *"Rei" appellatione et causae et jura continentur* — назвою "речі" охоплюються юридичні відносини і право.
107. *Res judicata non est* — справа не вирішена.
108. *Res mancipi* — манципні речі, тобто такі, які вимагають спеціального обряду при передачі права власності на них.
109. *Res nullius cedit primo occupanti* — безхазяйна річ слідує за тим, хто її першим захопив.
110. *Respondere, cavere, agere* — давати висновки, складати документи, виступати в суді (три види діяльності юристів).
111. *Restitutio in integrum* — повернення до первісного стану.
112. *Servitus fundo utilis esse debet* — сервітут повинен бути корисним для земельної ділянки.
113. *Servitus in faciendo consistere nequit* — сервітут не може полягати у виконанні.

114. *Servitutes* — речове право на чужі речі.
115. *Servitutes praediorum rusticorum* — сервітути земельні.
116. *Servitutes praediorum urbanorum* — сервітути міські.
117. *Silentium videtur confessio* — мовчання рівнозначне зізнанню.
118. *Sine periculo* — не ризикуючи.
119. *Summa itaque rerum divisio in duos articulos deducitur: nam aliae sunt divini iuris, aliae humani* — адже головний розподіл речей зводиться до двох категорій, а саме: одні є речами божественного права, інші — людського.
120. *Suum cuique* — кожному своє (положення римського права).
121. *Testamentum posterior derogat testamenti priori* — пізніше складений заповіт скасовує попередній.
122. *Traditionibus dominia rerum, non pactis nudis transferrentur* — власність переноситься передачею речей, а не голою угодою.
123. *Universitas non delinquit* — корпорація не може вчинити правопорушення.
124. *Unus testis - nullus testis* — один свідок — не свідок.

СПИСОК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

Основна література:

1. Агафонов С.А. Римське право : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни / Київський національний економічний ун-т. – К. : КНЕУ, 2005. – 144 с.
2. Вовк В. М. Гуманізм та права людини у Римському праві // Митна справа. – 2011. - №1 (73). – С. 211-216.
3. Вовк В. М. Про «корисність» вивчення римського права студентами — юристами // Юридична наука. – 2011. - № 1
4. Дячук Л.В. Заборони шлюбу адміністраторів та громадян провінцій в римському праві та законодавстві Юстиніана // Часопис Київського університету права. – 2011. - № 3. – С. 20-24
5. Гай. Інституції / Перевод Ф. Дыдынского / Под ред. Л.Л. Кофанова и В.А.Савельева. – М.: Юристь, 1997. – 368 с.
6. Дигести Юстиніана / Перевод с латинского; Отв. ред. Л.Л. Кофанов. В восьми томах. – М.: «Статут», 2002. – 231 с.
7. Ємельянова Л.В. Застава – реальний спосіб забезпечення зобов'язань за римським правом // Правове життя сучасної України. – 2012. - №3. – С. 69-71
8. Карнаух Б.П. Вина в римському приватному праві // Теорія і практика правознавства. – 2012. - №1
9. Кирпичов О.А., Соловійова В.В. Римське приватне право : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – Донецьк : Юго-Восток, 2007. – 320 с.
10. Орач Є.М., Тищик Б.Й. Римське приватне право. Академічний курс : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – К. : Ін Юре, 2012. – 390 с.
11. Основи римського приватного права: Підручник / В.І. Борисова, Л.М. Баранова, М.В. Домашенко та ін.; За заг. ред. В.І. Борисової та Л.М. Баранової. – Х.: Право, 2008. – 224 с.
12. Підпригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право : підруч. – 2-ге вид. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 528 с.
13. Підпригора О.А. Римське приватне право. Академічний курс : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закладів. – 3 вид., перероб. та доп. – К. : Видавничий Дім "Ін Юре", 2001. – 440 с.
14. Є.В. Падун Особливості правового регулювання новації зобов'язання у римському приватному праві // Митна справа. - 2013. - №2. – Ч.2. – Кн.. 2– С. 484-488
15. Римське приватне право : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [І.О. Ізарова, Т.М. Вахонева, Н.В. Павловська] ; за заг. ред. канд. юрид. наук І.О. Ізарової. – Чернігів : [Черніг. держ. ін-т права, соц. технологій та праці], 2010. – 300 с.
16. Макарчук В.С. Римське приватне право : навч. посіб. для студ. вузів. – К. : Атіка, 2007. – 256 с.

17. Трофанчук Г.І. Римське приватне право : навч. посіб. для студ. вузів. – К. Атіка, 2006. – 248 с.
18. Скрипилев Е.А. Основы римского права : Конспект лекций. – 4-е изд. – М.: Ось-89, 2005. – 208 с.
19. Сліпченко С.О., Шишка Р.Б. Римське приватне право в таблицях / Національний ун-т внутрішніх справ. – Х.: Нац. ун-т внутр. справ, 2001. – 252 с.

Додаткова література:

20. Агафонов С. Особливості припинення шлюбу розлученням за стародавнім римським цивільним правом // Юридичний журнал. – 2005. – № 10. – С. 64-66.
21. Балко О. Становлення інституту шлюбу в римському праві та у країнах романо-германського типу правової системи // Віче. – 2010. – № 12. – С.5-6.
22. Безклубий І. Інститут евікції в Стародавньому Римі та цивільному праві України // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2008. – № 5. – С.44-55.
23. Безрук Л. Розвиток інституту іпотеки в Стародавньому Римі // Економіка, Фінанси, Право. – 2009. – № 5. – С.34-38.
24. Берестова І. Безпідставне збагачення: інститут набуття, зберігання майна без достатньої правової підстави у системі римського права // Вісник прокуратури. – 2003. – № 10. – С. 60-64.
25. Братасюк В. Римське право як форма вираження принципу суб'єктивно-індивідуальної волі // Українське право. – 2003. – №1. – С. 207-212.
26. Браткин Д. Судебный прецедент в римском Египте (I-III вв. н.э.) // Весник древней истории. – 2008. – № 3. – С. 81-93.
27. Буткевич О. Міжнародно-правові погляди глосаторів і постглосаторів // Часопис Київського університету права. – 2007. – № 3. – С.169-173.
28. Васильченко В.В. Рецепція римського спадкового права у сучасному спадковому праві України: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 / Київський нац.ун-т ім.Т.Шевченка. – К.: Київський нац.ун-т ім.Т.Шевченка, 1997. – 19 с.
29. Васильченко В.В. Римське спадкове право на тлі права сучасного. – Запоріжжя: Верже, 1999. – 130 с.
30. Вовк В. Взаємозв'язок релігії, магії і права у римській культурі // Часопис Київського університету прав. – 2008. – № 4. – С. 24-29.
31. Вовк В. Знаково-символічний характер одягу в межах римського права // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 2. – С. 267-274.
32. Вовк В. Приватно-правова технологія стародавніх римлян як конструювання правової реальності // Адвокат. – 2009. – № 2. – С. 22-25.
33. Вовк В. Промовляння і мовчання як конструктивні елементи римського права // Адвокат. – 2009. – № 3. – С. 39-42.

34. Вовк В. Римська правова дійсність і комедії Плавта // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 1. – С. 23-27.
35. Вовк В. Смерть та мертве тіло як елементи римського права // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 4. – С. 26-31.
30. Вовк В. Тіло раба як феномен правової дійсності // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 1. – С. 25-30.
31. Вовк В. Юридична рівність у римському праві // Адвокат. – 2009. – № 6. – С. 29-32.
36. Вовк В.М. Римське право як феномен правової дійсності: автореф. дис. д-ра юрид. наук : 12.00.12 / Нац. акад. внутр. справ. – К., 2011. – 32 с.
37. Гетьман-Павлова И. Народные иски из квазиделиктов в римском праве // Государство и право. – 2007. – № 5. – С. 101-108.
38. Гонгало Р.Ф. Суперфіцій у римському праві та контексті правової його рецепція у сучасному цивільному праві України: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 / НАН України ; Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. – К.: НАН України ; Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького, 2000. – 18 с.
39. Гусарев С. Юридична професія в контексті правової спадщини Риму // Часопис Київського університету права. – 2006. – № 1. – С. 21-24.
40. Гутьєва В.В. Емфітевзис у римському праві та його рецепція у праві України: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 / Львівський нац.ун-т ім. Івана Франка. – К.: НАН України ; Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького, 2000. – 18 с.
37. Дмитрієва Ю. Виникнення та розвиток інституту простого товариства: роль римського приватного права у цьому процесі // Право України. – 2007. – № 6. – С.126-130.
38. Достдар Р. Рецепція греко-римського права в цивільному уложенні // Юридична Україна. – 2009. – № 1. – С. 65-66.
39. Древний Рим : энциклопедический справочник : пер. с англ. / Л. Адкинс, Р. Адкинс. – М.: Вече, 2009. – 528 с.
40. Древний Рим. Взлет и падение империи : пер. с англ. / С. Бейкер. – СПб. : Амфора, 2008. – 452 с.
41. Задорожній Ю.А. Римське право – доктринальна першооснова права та юридичної науки в країнах романо-германської правової сім'ї та України: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 / Київський національний ун-т внутрішніх справ. – К.: Київський національний ун-т внутрішніх справ, 2008. – 21 с.
42. Задорожній А. «Руська правда» і Римське право: порівняльний аспект // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2009. – № 1. – С.49-53.
43. Задорожній Ю. Започаткування римським правом принципів права у країнах романо-германської правової сім'ї // Право України. – 2010. – № 3. – С. 272-276.
44. Задорожній Ю. Роль римського права у процесі становлення та розвитку університетів у країнах Західної Європи // Право України. – 2009. – № 3. – С.153-160.

45. Задорожній Ю. Формування інституту позадоговірних зобов'язань у римському праві // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2006. – № 13. – С.113-117.
46. Закорецька Л. Види прав на чужі речі: порівняльний аналіз за римським приватним правом та сучасним цивільним правом // Право України. – 2007. – № 8. – С. 104-107.
47. Иванова И. Защита прав лиц, не участвовавших в деле, в римском гражданском процессе // Вестник Моск. ун-та. Сер.11. Право. – 2009. – №1. – С. 81-92.
48. Качур В. Природні умови обмеження правосуб'єктності фізичних осіб у Стародавньому Римі // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 3. – С. 8-12.
49. Качур В. Соціальні умови обмеження правосуб'єктності фізичних осіб у Стародавньому Римі // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 4. – С. 23-27.
50. Качур В. Співвідношення понять «Persona», «Status» і «Caput» у римському праві // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 2. – С. 21-25.
51. Колосова А. Римське приватне право та його вплив на розвиток сучасного цивільного права // Юридична Україна. – 2006. – № 9. – С. 22-25.
52. Кофанов Л. Римская civitas и муниципальное право эпохи Республики // Вестник Древней истории. – 2007. – № 3. – С. 101-119.
53. Кофанов Л. Сакральное право и эволюция так называемых «Царских законов» в VIII-VI вв. до н.э. // Вестник Древней истории. – 2006. – № 1. – С. 41-71.
54. Кузищин В. Формирование права частной собственности в Римской юриспруденции во II-I вв. до н.э. // Вопросы истории. – 2008. – № 6. – С. 26-36.
55. Лингготт З. Право и юрисдикция в римском праве // Вестник древней истории. – 1998. – № 4. – С.30-36.
56. Майданник Н. Поняття і місце натуральних зобов'язань у приватному праві Стародавньому Римі // Юридична Україна. – 2007. – № 8. – С. 64-69.
57. Михайлюк О. Формування інституту поруки у римському приватному праві // Юридична Україна. – 2005. – № 2. – С. 34-39.
58. Павленко Д. Принцип добросовісності в римському праві та зобов'язальному праві України: порівняльний аналіз // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 4. – С. 129-132.
59. Паракуда О. Виникнення ідеї гарантії як способу забезпечення зобов'язань у римському приватному праві // Наше право. – 2008. – № 4. – С. 16-21.
60. Петрова Л.В., Петренко С.В. До рецепції римського права // Правова держава. – 2002. – С. 426-433.
61. Підпригора О. Захист володіння за римським приватним правом // Право України. – 1999. – № 4. – С. 18-35.
62. Підпригора О. Римське право і майбутнє правової системи України // Вісник академії правових наук України. – 1999. – № 1. – С. 95-103.
63. Піцан О. Відносини творчості та їх правове регулювання у Стародавньому Римі // Адвокат. – 2004. – № 4. – С. 40-42.

64. Прутян Д. Інститут опіки за римським правом та його рецепція в сучасному законодавстві України // Юридический весник. – 2000. – № 4. – С.145-151.
65. Рабінович С. З історії античного праворозуміння // Юридична Україна. – 2006. – № 10. – С. 6-9.
66. Рабінович С. Нормативні образи «природного»: римське право і сучасність // Вісник академії правових наук України. – 2008. – № 2. – С.47-56.
67. Рибачок В. Становлення інституту іпотеки та механізму оформлення іпотечних договорів за часів римського права // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 3. – С.150-156.
68. Римське право і сучасність : матеріали Міжнар. наук. конф., 24 трав. 2013 р. / Нац. ун-т "Одес. юрид. акад.", Півд. регіон. центр Нац. акад. прав. наук України, Міжнар. гуманіт. ун-т ; [упоряд.: Н. С. Адаховська ; за заг. ред. Є. О. Харитоновна]. – О. : Фенікс, 2013. – 364 с.
69. Римське право та правова культура Європи / ред. А. Дембінські, М. Йоньца ; Люблінський католицький ун-т Іоана Павла II, Люблінська школа бізнесу Фундації Розвитку ЛКУ. – Люблін : Видавництво Люблінського католицького ун-ту, 2008. – 141 с.
70. Русу С.Д. Суб'єктний склад деліктних зобов'язань за римським приватним правом та у сучасному цивільному праві України // Юридический весник. – 2004. – № 4. – С.110-116.
71. Северова О. Представництво за римським правом // Юридический весник. – 2000. – № 4. – С.112-115.
72. Сильвестрова Е. Проблемы развития системы источников права в пост-классическую эпоху (IV-VI н.э.) // Весник Древней истории. – 2007. – № 4. – С.178-183.
73. Сморгчов А. Источники и характер магистратского права на ауспиции: анализ акта *Renuntiatio* // Весник древній истории. – 2010. – № 1. – С. 31-49.
74. Соколинський Д. Притримання у римському праві // Вісник Одеського ін-ту внутр. справ. – 2005. – № 3. – С.156-162.
75. Спиченко Н. Правовое положение вольноотпущенника в эпоху Римской империи // Весник Древней истории. – 2006. – № 1. – С. 23-39.
76. Гарнавська А. Правовий та юридичний статус особи у Древньому Римі // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 1. – С.199-204.
77. Харитоновна О. Циклічний розвиток європейської цивілізації як чинник рецепції античного права // Середньовічна Європа: погляд з кінця ХХ століття: матеріали міжнародної наукової конференції. – Чернівці, 2000. – С. 12-17.
78. Шаркова І. Добросовісність (*bona fides*) в системі понять римського приватного права // Юридична Україна. – 2006. – № 12. – С. 56-60.
79. Шаркова І.М. Римське приватне право (казуси добросовісності) : навч. посіб. / Нац. акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва ім. Ф.Г. Бурчака. – К.: НДІ приват. права і підприємництва НАПрН України, 2013. – 103 с.

Бібліотечно-бібліографічні ресурси

1. Верховна Рада України : офіційний веб-сайт/ : Бібліотечно-бібліографічні ресурси : Бібліографічний моніторинг. – Режим доступу до електронних документів : <http://portal.rada.gov.ua/rada/control/uk/index>.
2. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського : Інтернет-сторінка. – Режим доступу до електронних документів : <http://www.nbuv.gov.ua/>.
3. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського : Система каталогів і картотек. – Режим доступу до електронних документів: http://www.nbuv.gov.ua/db/library_db.html.
4. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського : пошукова система сайту : Система каталогів і картотек : Каталог книжкових видань : Пошук у електронному каталозі. – Режим доступу до електронних документів: <http://www.nbuv.gov.ua/db/opac.html>.
5. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: пошукова система сайту : Система каталогів і картотек : Електронний фонд (тематичні та видові зібрання публікацій) : Електронна бібліотека авторефератів дисертацій : Пошук у електронній бібліотеці авторефератів дисертацій. – Режим доступу до електронних документів. - <http://www.nbuv.gov.ua/eb/ard.html>..
6. Національна парламентська бібліотека України : веб-сайт. – Режим доступу до електронних ресурсів : <http://www.nplu.org.ua/resources/resources.htm>.
7. Національна парламентська бібліотека України : веб-сайт : Політематична база даних статей з періодичних видань. – Режим доступу до електронних ресурсів : <http://analytic.nplu.org/>.
8. Національна парламентська бібліотека України : веб-сайт : Каталог статей зі збірників наукових праць. – Режим доступу до електронних ресурсів : <http://stt.nplu.org/>.
9. Бібліотека Полтавського університету економіки і торгівлі : веб-сайт. – Режим доступу до електронних ресурсів: http://lib.uccu.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=15&Itemid=36

Навчальне видання

Колектив авторів:

Поліщук Марина Геннадіївна
Аксютіна Анастасія Володимирівна
Калініченко Зоя Дмитрівна
Кахович Олена Олександрівна
Карпенко Роман Валерійович
Тимченко Лілія Михайлівна

РИМСЬКЕ ПРАВО (В СХЕМАХ)

Навчальний посібник

Видання друкується в авторській редакції

Відповідальний редактор *Біла К. О.*

Підп. до друку 30.10.18. Формат 60x84 ¹/₁₆.
Ум. друк. арк. 7,8. Тираж 50 пр. Зам. № 1018-03/2.

Видавець та виготовлювач СПД Біла К. О.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 3618 від 06.11.09

Надруковано на поліграфічній базі видавця Білої К. О.
Україна, 49000, м. Дніпро, пр. Д. Яворницького, 111, оф. 2
+38 (099) 7805049; +38 (067) 2100256
www.impact.dp.ua
e-mail: impact.dnepr@gmail.com